

**Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2010

VĚRA PETRÁŠOVÁ

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra bohemistiky

**LITERÁRNÍ STYLIZACE ČERNOŠSKÉ ANGLIČTINY A JEJÍ
FUNKČNĚ EKVIVALENTNÍ PŘEKLAD**
(NA MATERIÁLU PRÓZY ALICE WALKEROVÉ – THE COLOR
PURPLE, BARVA NACHU)

Magisterská diplomová práce

Věra Petrášová

Česká filologie – anglická filologie

Vedoucí magisterské diplomové práce: doc. PhDr. Božena Bednaříková, Dr.

Olomouc 2010

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Boženě Bednaříkové, Dr., za odborné vedení, cenné rady, náměty, připomínky a vstřícný přístup při psaní této diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 17. 12. 2010

.....
Věra Petrášová

Obsah

Úvod.....	7
Teoretická část	9
1 Translatologie	9
1.1 Translatologie jako vědní disciplína	9
1.2 Přeložitelnost jako teoretický problém.....	10
1.3 Překlad jako komunikace	11
1.3.1 Překlad jako komunikační akt	12
1.3.1.1 Osa autor – překladatel – čtenář	13
1.4 Překlad doslovný a volný	14
1.5 Pojem ekvivalence v překladu	15
1.5.1 Komissarovy obsahové roviny ekvivalence	18
1.5.2 Ekvivalence a posuny	19
1.5.2.1 Naturalizace a exotizace	19
1.6 Překlad uměleckého textu	21
1.6.1 Překlad jako proces – překladatelské postupy.....	21
1.6.2 Umělecké dílo jako předmět překladatelské činnosti.....	23
1.6.3 Jazyková tvořivost v překladu	23
2 Překlad regionálních a sociálních jazykových útvarů	24
2.1 Jazyková situace	26
2.2 Regionální nářečí v překladu	26
2.3 Sociolekty v překladu.....	27
2.4 Překlad černošské angličtiny	28
2.5 Obecná čeština v překladu	28
2.5.1 Jan Zábrana - překlad románu Prezydent Krokadýlů.....	29
3 Černošská angličtina.....	31
3.1 Černošská angličtina jako dialekt.....	31
3.2 Pidgin a kreolové varianty	32
3.3 Struktura černošské angličtiny	33
3.3.1 Verbální koncovka -s a její distribuce.....	33
3.3.2 Sloveso <i>be</i> a jeho invariantní tvar	34

3.3.3	Variabilita sponového slovesa.....	35
3.3.4	Elipsa koncovky minulého času	35
3.3.5	Preverbální tvary <i>been, done</i>	36
3.3.6	Několikanásobný zápor	36
3.3.7	Bezpříznakový plurál	36
3.3.8	Přivlastňování.....	37
4	Obecná čeština.....	37
4.1	Jevy hláskoslovné.....	38
4.2	Jevy tvaroslovné.....	38
4.2.1	Substantiva	38
4.2.2	Adjektiva	39
4.2.3	Zájmena	39
4.2.4	Slovesa.....	40
4.3	Větná skladba	40
4.4	Lexikum	41
4.4.1	Univerbizace jako prostředek nespisovnosti	42
	Praktická část	43
5	Alice Walkerová.....	43
5.1	The Color Purple – Barva nachu	43
6	Barva nachu a její český překlad	44
6.1	Jazyková situace originálu	44
6.1.1	Jazykové prostředky černošské angličtiny	45
6.1.2	Jazyk Nettie	49
6.2	Jazyková situace překladu.....	49
6.2.1	Jevy hláskoslovné a ortografické	51
6.2.1.1	Jevy ortografické	51
6.2.1.2	Jevy hláskoslovné.....	51
6.2.2	Jevy tvaroslovné.....	54
6.2.3	Jevy syntaktické	56
6.2.3.1	Interpunkce.....	57
6.2.4	Jevy lexikální.....	57

6.2.4.1	Výrazy expresivní.....	57
6.2.4.2	Překladatelské chyby v lexikálním plánu.....	59
6.2.5	Jevy pragmatické.....	62
6.2.5.1	Dovysvětlování – přidávání významů.....	62
Závěr	63
Anotace	67
Seznam použité literatury primární	65
Seznam použité literatury sekundární	65
Přílohy	67

Úvod

Regionální nářečí a sociolekty jsou nedílnou součástí každého jazyka. Jejich využití v literatuře dosáhlo ve dvacátém století velké obliby, hlavně z důvodu přiblížení jazyka literatury skutečnému, živému jazyku.

Tím vzniká i zvýšená potřeba tyto jazykové útvary překládat. V dřívějších dobách se dialekty využívaly hojně ke komickému účinku, dnes je jejich funkce jiná – mají dokreslovat situaci, mnohdy i charakter postav, podílejí se na celkové atmosféře a vyznění literárního díla. Hledání adekvátních jazykových útvarů pro překlad dialektů a sociolektů je velmi obtížné a přístupy se v běhu času měnily.

Cílem této práce je analýza možností překladu tzv. černošské angličtiny. Jazyk afroameričanů se po dlouhou dobu ocital na okraji zájmu jak jazykovědců, tak translatologů. Situace se od šedesátých let dvacátého století pozvolna měnila a i v českém kontextu se přemýšlelo o tom, jak tento specifický sociolekt do češtiny překládat. Tato práce si klade za cíl sumarizovat přístupy k překladu dialektů a sociolektů v historii a nastínit současný pohled na tuto problematiku a následně v jejich světle zhodnotit překlad současného afroamerického románu Alice Walkerové *The Color Purple (Barva nachu)* z hlediska funkčně stylové ekvivalence.

V teoretické části shrneme základní translatologické teorie, se zaměřením na vývojovou cestu k dnešním principům funkčně stylové ekvivalence. Součástí teoretické části je i podrobnější analýza struktury černošské angličtiny a obecné češtiny. Prvky obecné češtiny jsou totiž v dnešní době základem pro překlad mnoha dialektů a sociolektů, jelikož je obecná čeština ze všech substandardních jazykových útvarů regionálně nejméně příznaková a povědomí o její existenci se díky audiovizuálním médiím a literatuře rozšiřuje i do oblastí, kde se mluví jinými interdialekty.

V praktické části se pak zaměříme na analýzu jazyka originálu a překladu románu *The Color Purple*. Na základě této analýzy je pak naším cílem zhodnotit adekvátnost překladu z hlediska funkčně stylové ekvivalence, tzn. z hlediska vhodnosti zvolených jazykových prostředků v cílovém jazyce.

Teoretická část

1 Translatologie

1.1 *Translatologie jako vědní disciplína*

Kvalita překladu uměleckého díla byla tradičně hodnocena na základě literárně estetických požadavků. Překlad samotný se považoval za jistý druh umění, neboť jeho produktem bylo nové umělecké dílo, od něž se očekávaly stejné literární kvality jako od textu originálního. Překlad tedy dlouho stál mimo zájem jazykovědy jako takové a považoval se spíše za pole pro praktické využití literární vědy.

Až od 60. let 20. století se začíná uvažovat o lingvistických aspektech překladu, převážně v souvislosti s řešením otázky ekvivalence, která se stala na dlouhou dobu zásadním bodem všech translatologických teorií.

Jak uvádí Dagmar Knittlová, hlavním překladatelovým úkolem je převést smysl (obsah) textu, nelze však ignorovat fakt, že tento obsah je tvořen jazykovým materiálem, který je spojen jistými gramatickými principy. Už J. C. Catford ve své práci *A Linguistic Theory of Translation* v polovině 60. let uvedl, že jednotky obou jazyků (cílového a výchozího) nemusí mít stejný význam, jak jej chápe lingvistika, a přesto mohou v textu fungovat shodně, v téže situaci, a tím dává podklad pro pozdější pojem funkční ekvivalence.¹

Funkční přístup je dodnes v translatologii dominantním postupem. Nezáleží na tom, zda jsou jazykové prostředky cílového jazyka shodné (ve významu, tvaru, slovním druhu apod.) s těmi výchozími, ale důležité je, zda plní stejnou funkci, a to nejen po stránce věcné (denotační), ale také po stránce pragmatické, stylistické či asociační (konotační).²

Současná translatologie se nepovažuje za čistě lingvistickou disciplínu, protože jednotlivé žánry vyžadují víc než překlad na základě sledu jazykových

¹ Knittlová, D. a kol.: *Překlad a překládání*. 1. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2010. s 7.

² tamtéž, s 7.

analýz, ale velkou roli hraje i aspekt estetický a umělecký, zvláště například u překladu poezie. Můžeme ji tedy označit za disciplínu pomezí, která využívá lingvistických postupů i poznatků, jež jí poskytuje estetika a literární teorie.

1.2 Přeložitelnost jako teoretický problém

Překlad jako praktická činnost se rozvíjí už od dob starověku, přesto nepanuje jasná shoda o tom, co vše lze pod tento pojem zahrnout. Pro některé je překlad pouze převod mezi dvěma různými přirozenými jazyky, pro jiné je překladem i převod z jednoho systému znaků do jiného (např. přepis sdělení do Morseovy abecedy) či dokonce proces psaní anebo čtení.³

V souvislosti s rozsahem náplně pojmu překlad se také vyvíjely názory na možnost či nemožnost překladu. V minulosti tyto názory oscilovaly od totální skepse k totálnímu optimismu. Georges Mounin ve své monografii *Teoretické problémy překladu*⁴ shrnuje teorie zabývající se možností či nemožností překladu. Předkládá řadu překážek, od filosofických otázek týkajících se rozdílnosti vnímání světa, a tím rozdílnosti vyjadřování, až po teorie sémantických polí, která se v různých jazycích nekryjí (např. velké množství pojmenování pro různé druhy sněhu u Inuitů proti několika málo pojmenováním v evropských jazycích). Velkou kapitolou jsou pak kulturní rozdíly mezi civilizacemi a překlad jevů, které jinde nelze nalézt (např. bude problém převést slovo „dálnice“ do jazyka národa, kde nic podobného neznají).

Tyto teze jsou pak dokládány četnými příklady z různých jazyků, kdy například tradiční rozlišování barev je v mnoha případech diametrálně odlišné, a proto nepřeložitelné.

A pakliže se jednotlivá slova v jazycích významově nekryjí, jak se pak mohou krýt větší celky, celé obrazy a situace jazykem vyjádřené? Vilikovský však poznamenává, že právě v celku je význam a čím více slov zkombinujeme, tím přesnější význam dostaneme, sdělení se tím nekomplikuje, ale upřesňuje, a tím se překlad usnadňuje. Moderní translologie považuje za důležitý celek textu,

³ Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002. s. 27.

⁴ Mounin, G.: *Teoretické problémy překladu*. 1. vyd. Praha, Karolinum 1999.

informaci, kterou nese a jeho účinek na čtenáře. Cílem překladu je pak „reprodukovat nikoli jazykové prostředky, ale informaci, kterou vyjadřují, její vztah k objektivní realitě, k podavateli i příjemci“.⁵

Snaha rozdrobit text na sled lineárních jednotek jazykového systému vedl právě k teoriím o nepřeložitelnosti, neboť přeložit např. gramatické kategorie, které v cílovém jazyce neexistují, není možné. Jedinou možností je zjistit, jakými prostředky tyto kategorie cílový jazyk vyjadřuje a ty pak použít - substituovat.

Knittlová upozorňuje, že každý přirozený jazyk je univerzální v tom smyslu, že dokáže vyjádřit veškerý obsah, který lze vyjádřit i v jiném jazyce, a také má prostředky k vyjádření stylistické charakteristiky textu, a tím může vyvolat adekvátní reakci u nového adresáta.⁶ I když se jazykové prostředky liší, popisují kulturně či časově odlišné entity, překlad je podle Knittlové v zásadě proveditelný.

1.3 Překlad jako komunikace

Jedním ze zásadních přístupů k překladu v druhé polovině 20. století se stal tzv. komunikační přístup, který vychází z teorie informace a zaměřuje se na účastníky překladového procesu.

Hlavním teoretikem tohoto směru je u nás Milan Hrdlička. Ve své monografii *Literární překlad a komunikace* (2003) se snaží nastínit vzájemné vztahy mezi autorem, překladatelem, originálem a čtenářem.

Zásadní problém komunikačního přístupu je podle Hrdličky požadavek „(ne)stejněho komunikačního účinku a (ne)identických funkcí originálu a překladu.“⁷

Hrdlička považuje požadavek stejného komunikačního efektu výchozího a cílového textu na čtenáře za maximalistický a nereálný – vede podle něj k neobhájitelným adaptacím textu ve jménu uspokojení potřeb čtenáře. Dalším argumentem je, že je v podstatě nemožné zjistit vlastní účinek originálu na

⁵ Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002. s. 21.

⁶ Knittlová, D. a kol.: *Překlad a překládání*. 1. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2010. s. 10.

⁷ Hrdlička, M.: *Literární překlad a komunikace*. 1. vyd. Praha, ISV nakladatelství 2003. s.9.

čtenáře, neboť ten se může lišit v závislosti na sociálních a antropologických faktorech (věk, pohlaví, vzdělání, zájmy či životní zkušenosti čtenáře apod.).

Funkčně ekvivalentní jsou podle něj pouze jazyky, nikoli celá díla. Dílo jako celek je pak lépe označit pojmem adekvátní. Dospívá k závěru, že adekvátní umělecký překlad je tedy vždy jen optimálním přiblížením originálu.⁸ Překladatel tedy musí brát ohled nejen na čtenáře, ale i na originál a dosáhnout kompromisu v zachování hlavních rysů a kvalit originálu a v ohledu na srozumitelnost pro nového čtenáře.

1.3.1 Překlad jako komunikační akt

Autor originálního textu (produktor) vkládá do svého díla svůj komunikační záměr. Ten Hrdlička definuje jako snahu někomu (předpokládanému čtenáři) něčím (literárním dílem) o něčem (o realitě, ať už fiktivní či objektivní) nějakým způsobem (svou zobrazovací metodou) za nějakých okolností (v rámci daného komunikačního kontextu, např. současné národní literatury) něco (předmětně pojmový obsah textu) sdělit.⁹

Tento svůj záměr pak produktor zakóduje do literárního díla, které čtenář (receptor) opět dekoduje a zpětně rekonstruuje (interpretuje) umělcův původní komunikační záměr. Tím je jejich komunikace úplná.

Při překladu pak mluvíme o dvojjazyčné komunikaci, protože produktor a receptor nesdílejí společný jazykový kód. K úspěšné komunikaci je tedy zapotřebí prostředníka – překladatele.

Následná komunikace se skládá ze tří fází – produktor prostřednictvím originálního textu nejdříve komunikuje s překladatelem (translátorem), který vyslanou informaci překóduje z výchozího do cílového jazyka. Receptor pak komunikuje s překladatelem (a nepřímou také s autorem) prostřednictvím překódovaného textu.

Z tohoto pohledu je cílem překladatele, aby jeho úloha v tomto komunikačním procesu byla pro cílového čtenáře co nejméně postřehnutelná, tedy aby čtenář primárně komunikoval s autorem originálního textu a mohl vnímat

⁸ Hrdlička, M.: *Literární překlad a komunikace*. 1.vyd. Praha, ISV nakladatelství 2003. s.10.

⁹ tamtéž, s.11.

jeho původní komunikační záměr. Překladatelova práce nesmí rušit komunikaci autor – čtenář.

1.3.1.1 Osa autor – překladatel – čtenář

Každý autor literárního díla má na mysli svého potenciálního čtenáře, bez něž by literární komunikace nebyla kompletní. Každé dílo se také zařazuje do jistého literárního kontextu – dobového, národního a mnohdy i mezinárodního. Jak již bylo řečeno výše, zároveň má autor při psaní také jistý záměr, chce čtenáři něco sdělit a nějak na něj působit.

Čtenář však není pro autora konkrétní osobou, jak poznamenává Vilikovský, ale jakýmsi prototypem či ideálem, „jímž může být nejen současník, ale i potomek nebo příslušník jiného národa“.¹⁰ Pro Vilikovského je pak takový text extrovertní.

Naproti tomu překladatel, jako autor textu v cílovém jazyce, se samozřejmě mnohem více zaměřuje na čtenáře své doby a svého národa a tvoří tím text introvertní. Obtížnost překladatelova úkolu tkví v tom, že uvádí dílo do úplně nového a jiného literárního kontextu a jeho hodnoty jsou vnímány jiným úhlem pohledu.

Originální text je textem autonomním, samostatným, kdežto text překladu je jen jeho koexistenční variantou, bude vždy existovat souběžně s originálem a může být porovnáván např. i s jinojazyčnými překlady téhož díla. Čtenář, který ví, že jde o překlad, bude mít od díla jiná očekávání než od literatury domácí. Text je sice psán jeho jazykem, ale podle Vilikovského budou zjevně očekávány cizí prvky (realie, kulturní aluze), které by se tedy překladem neměly ztratit.¹¹

Přesto má překladová literatura své pevné místo v národní literatuře daného jazyka, může ji ovlivňovat a mnohdy i rozvíjet (např. tehdy, je-li přeloženo dílo z literatury mnohem vyspělejší). Kvalita překladů je tedy velmi podstatná i pro vývoj domácí literatury.

¹⁰ Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002. s. 62.

¹¹ tamtéž, s. 62.

1.4 Překlad doslovný a volný

V dřívějších dobách se dvojice volnost – věrnost překladu často chápala jako dvojice antonymní, tedy že překlad může být buď volný, nebo věrný.

Jiří Levý mluví o tzv. normě reprodukční (tj. požadavek věrnosti) a normě „uměleckosti“ (požadavek krásy, spojovaný většinou s volností).¹²

Doslovný překlad (tedy maximálně věrný) se snaží o co nejpřesnější a mechanickou náhradu předlohy, kdy překladatel nahrazuje slovo za slovo, aniž by k textu přistupoval s alespoň minimální mírou kreativity. Je „otrokem“ originálu, v zajetí původního textu (mnohdy i gramaticky, kdy nerespektuje odlišnosti ve stavbě cílového a výchozího jazyka) a je neschopen se od něj odpoutat. Tento postup byl dominantní v humanismu, kdy šlo překladatelům hlavně o doslovné přetlumočení významu.

Pravým opakem je pak překlad volný, kdy je míra překladatelovy kreativity na druhé straně stupnice. Překladatel používá originální text pouze jako inspiraci, a vytváří do velké míry text nový. Tato metoda byla vlastní hlavně romantikům, kteří se snažili zpřístupnit „ducha díla“, důležitější pro ně bylo, co se říká, než jak se to říká.

Postupem času se tato dvojice začala chápat jako dva extrémy jistého kontinuálního pole, kde se v různém poměru tyto dvě vlastnosti mísí a prolínají.

Levý pak v této souvislosti uvádí ještě pojem pravdivosti. Podle něj „norma tzv. věrnosti odpovídá normě pravdivosti v umění původním; jde o vztah k předloze (tj. ke skutečnosti v díle původním a originálu při reprodukci), o poznávací hodnotu díla“.¹³

Požadavek pravdivosti však podle něj nepředpokládá naturalistickou kopii, ale sdělení všech podstatných kvalit originálu. Překlad nemůže být stejný jako originál, má však stejně působit na čtenáře. Podle novějších přístupů, jak bylo řečeno výše, hovoříme spíše o adekvátním působení na čtenáře, nikoli přímo stejném, což nás přivádí k pojmům adekvátnosti a ekvivalence v překladu.

¹² Levý, J.: *Umění překladu*. 1.vyd. Praha, ČS spisovatel 1963. s. 52.

¹³ tamtéž, s. 53.

1.5 Pojem ekvivalence v překladu

Napříč translatologickou literaturou najdeme mnoho definic pojmu ekvivalence a ekvivalent. Mnohé jsou alespoň v základních bodech podobné, ovšem některé se liší.

Jiří Levý tento pojem užívá v jeho slovníkovém významu¹⁴, a proto poukazuje na fakt, že „jazyk předlohy a překladu nejsou přímočaře souměřitelné, jazykové prostředky nejsou ekvivalentní, a proto je nelze převádět mechanicky.“¹⁵ S pojmem ekvivalence, který by zahrnoval vztah mezi předlohou a originálem, nepracuje.

V *Translatologickém slovníku*¹⁶ vybral Milan Hrdlička z prací předních českých a slovenských lingvistů hned pět zmínek o překladové ekvivalenci.

Bohuslav Ilek¹⁷ pojem ekvivalence problematizuje a přiklání se raději k pojmu adekvátnost. I Horálek¹⁸ upozorňuje, že se princip funkční ekvivalence nesmí přehánět, protože překlad a originál jsou dvě odlišné a svéprávné kulturní hodnoty.

Sám Hrdlička pak staví oba pojmy (tedy ekvivalence a adekvátnost) na roveň tvrzením, že „mezi výchozím a cílovým textem je vztah překladové ekvivalence (komplexní ekvivalence), respektive adekvátnosti“¹⁹, tzn. že cílový text by měl být „optimální variantou“ originálu.

Karel Hausenblas²⁰ se přidává s názorem, že absolutní ekvivalentnost překladu je u projevů v přirozených jazycích nemožná, protože se tyto soustavy od sebe značně liší.

V translatologickém slovníku najdeme i několik druhů ekvivalence, které jsou řazeny jako samostatná hesla. Zajímavé je dělení Antona Popoviče z jeho monografie *Originál. Překlad.*, vydaného v Bratislavě roku 1983.

¹⁴ *Akademický slovník cizích slov* uvádí pro pojem ekvivalence definici „stejná platnost, rovnocennost“.

¹⁵ Levý, J.: *Umění překladu*. 1.vyd. Praha, ČS spisovatel 1963. s. 38.

¹⁶ Hrdlička, M.: *Translatologický slovník*. 1. vyd. Praha – Bratislava, JTP 1998.

¹⁷ Ilek, B.: Některé otázky pojmu ekvivalence v překladu, *AUC Philologica 4-5, Slavica Pragensia XXIV*, Praha 1981. s. 19.

¹⁸ Horálek, K.: Příspěvky k teorii překladu. Praha 1966. s. 11.

¹⁹ Hrdlička, M.: *Translatologický slovník*. 1. vyd. Praha – Bratislava, JTP 1998. s. 10.

²⁰ Hausenblas, K.: *Výstavba jazykových projevů a styl*. 1.vyd. Praha, 1972. s.80.

Anton Popovič se nesnaží o univerzální definici pojmu ekvivalence, ale rozlišuje několik druhů, víceméně podle jednotlivých plánů textu, a to ekvivalenci jazykovou, paradigmatickou, stylistickou a syntagmatickou neboli textovou.²¹

Ekvivalence jazyková je podle něj stejnost na úrovni jazykových prvků, ekvivalence paradigmatická představuje stejnost prvků na rovině stylu jako systému výrazových prvků, ekvivalence stylistická (nebo také translační) se vztahuje k větším úsekům textu v cílovém jazyce, které nahrazují odpovídající úsek v originálním textu s ohledem na zachování invariantního významu, a tím směřují k významové identitě. Ekvivalence syntagmatická pak vzniká při uspořádání prvků v jednotlivém textu, které se řídí jazykovým citem producenta, kdy producent vybírá z možností daných mu paradigmatickým stylem.

Ján Vilikovský ve své monografii *Překlad jako tvorba* věnuje ekvivalenci celou poměrně rozsáhlou kapitolu.²²

V jejím úvodu nejprve definuje blíže pojem invariantnost jako významovou totožnost prvků v originále i překladu. Čtenářská (respektive překladatelská) transformace pak mění jen jazykový výraz. Invariantní význam, který se dá zjistit analýzou, zůstává zachován a je pouze reprodukován jinými jazykovými prostředky. Rovnocennost těchto různých prostředků je pak otázkou ekvivalence.

Vilikovský shrnuje několik různých náhledů na pojem ekvivalence. V minulosti se translatologové snažili vymezit tento pojem co nejpřesněji, což je vedlo k mnoha dělením na různé typy a úrovně ekvivalence. Zejména docházelo k dělení na formu a obsah, a tomu odpovídající ekvivalentnost. Vilikovský problematizuje dělení tzv. lipské školy, která se zabývala ekvivalencí hlavně na úrovni slova. Definuje ekvivalenci totální, kdy jde o totožnost pojmů, ekvivalenci fakultativní, kdy jeden výraz výchozího jazyka odpovídá několika výrazům cílového jazyka (cena -> price, prize, value), ekvivalenci aproximativní, kdy naopak stojí více výrazů výchozího jazyka proti jednomu výrazu v jazyce cílovém (nebe, obloha -> Himmel) a konečně ekvivalenci nulovou, ke které dochází u

²¹ Hrdlička, M.: *Translatologický slovník*. 1. vyd. Praha – Bratislava, JTP 1998. s. 10-11.

²² Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002. s. 29-51.

výrazů kulturně vázaných (valaška, baseball bat). Slovo ovšem nelze chápat jako univerzální překladovou jednotku²³, a tudíž ekvivalence na této úrovni je pro celkovou ekvivalenci překladu jen málo relevantní.

Vilikovský definuje překladový ekvivalent jako „prostředek (nebo soubor prostředků) jednoho jazyka, který je nositelem téže informace jako prostředek (nebo soubor prostředků) jiného jazyka“.²⁴ S touto definicí se dá jistě souhlasit, ovšem stále zůstává problém, na jaké úrovni tyto prostředky hledat. Velikost překladové jednotky vůbec problematiku ekvivalence komplikuje. Překladatel při hledání překladového ekvivalentu musí často přecházet z roviny do roviny, tzn. někdy nahrazuje slovo za slovo, jindy frazém za frazém a někdy i celé větné celky za jiné. A právě schopnost rozeznat, kdy je sousloví souslovím a kdy sledem samostatných jednotek, je jedním z nepostradatelných talentů překladatele.

Velikost překladové jednotky je tedy proměnlivá, od slov až k celým textům. Ekvivalence se často ustaluje na několika rovinách najednou, což celý problém ještě více komplikuje. Jak z předchozího vyplývá, nelze hledat ekvivalenty pouze například na úrovni slov (což by vedlo k doslovnosti), ale ani pouze na textové úrovni (mohlo by to vést k přílišné volnosti). Je třeba přihlížet k obojímu, jak k co nejpřesnějšímu jazykovému vyjádření, tak k co nejpřesnější reprodukci invariantní informace, tedy obsahové, stylistické či konotační stránky díla.

Vilikovský proto uvádí i sémiotické dělení ekvivalence, v níž se rozeznávají tři složky – syntaktickou (vztahy mezi jednotlivými znaky), sémantickou (vztahy mezi znaky a tím, co označují) a pragmatickou (vztahy mezi znaky a tím, co označují, a těmi, kdo těchto znaků užívají).²⁵

Jednotlivé složky jsou hierarchicky uspořádány. Pragmatická složka je nadřazena sémantické a ta je nadřazena syntaktické. Pragmatická složka slouží tam, kde nelze kulturní či časové odlišnosti překlenout pomocí ekvivalencí na obou nižších rovinách.

²³ Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002. s. 31.

²⁴ tamtéž, s. 32.

²⁵ tamtéž, s. 39.

Lze tedy říci, že kritériem pro výběr překladového ekvivalentu je jeho funkce v dané situaci uvnitř díla. Je nutné najít takové prostředky, které mají shodný či obdobný výskyt nebo stejnou stylistickou hodnotu.²⁶ Hledáme ekvivalent v nejbližší možné rovině tak, abychom zachovali funkci oznámení.

1.5.1 Komissarovy obsahové roviny ekvivalence

Komplexní model různých rovin, na kterých lze dosahovat překladové ekvivalence, představil V. Komissarov a do české translologie jej uvedli Milan Hrdlička a Zuzana Stehnová ve své stati „K teorii ekvivalence“.²⁷

Obsahové roviny textu jsou definovány jako množiny, zahrnující potenciální varianty jednotlivých etap komunikační činnosti a Komissarov jich vyděluje pět, řazeno sestupně: rovina cíle komunikace, rovina popisu situace, rovina sdělení, rovina výpovědi a rovina znaku.

Roviny jsou v hierarchickém vztahu takovém, že každá předchází tvoří obsah roviny následující. Autorem vybraný obsah (z potenciálních variant) jedné roviny je pak obsahem všech potenciálních variant roviny bezprostředně vyšší.

Na tomto základě pak Komissarov staví svůj překladatelský model. Je-li zvolena optimální varianta na nejnižší rovině, je tím automaticky předpokládána správná volba i na všech ostatních rovinách.

Při interpretaci originálu postupuje překladatel od roviny znaku k rovině cíle komunikace, při vlastním překladu pak postupuje přesně naopak – tj. snaží se najít co nejnižší rovinu, která bude určovat konečnou podobu překladu. Každé nalezené řešení musí odpovídat všem vyšším rovinám textu. Pokud daná rovina takové řešení neposkytuje, je třeba hledat ho na rovině vyšší.

Překlad převážně na rovině znaku lze předpokládat např. u technických textů, naopak u umělecké literatury je zřejmé, že často bude nutné hledat ekvivalenty v rovinách vyšších, mnohdy až v rovině cíle komunikace (u kulturně či časově podmíněných výrazů či situací).

²⁶ Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002. s. 40.

²⁷ Hrdlička, M. – Stehnová, Z.: K teorii ekvivalence. In: *AUC Philologica 4-5, Slavica Pragensia XXIII*, 1980. s. 103-118.

Tento postup může podle Komissarova zajistit maximální možnou podobnost cílového textu s originálem, neboť se vyhýbá jak přílišné doslovnosti, tak přílišné volnosti.

1.5.2 Ekvivalence a posuny

Dříve se v oblasti překladu nedělal rozdíl mezi ekvivalencí a totožností, naprostá shoda obou textů se vyžadovala a veškeré odchylky byly považovány za chyby. Přitom se srovnávaly texty slovo za slovem.

Jak vyplývá z předchozí kapitoly, dnes je již tento přístup překonán a některé tzv. posuny jsou považovány za nezbytnou součást překladatelovy práce. Posunů ovšem rozlišujeme několik druhů a ne všechny jsou přijímány stejně bezproblémově.

Ján Vilikovský uvádí jako zásadní dělení Antona Popoviče, jenž ve své *Teorii umeleckého překladu* (1975) rozeznává 4 druhy posunů – konstitutivní, individuální, tematický a negativní.²⁸ Konstitutivním posunem rozumí takový posun, který je podmíněn rozdíly mezi výchozím a cílovým jazykem, jde o posun oprávněný, funkční a objektivní. Individuální posun vzniká na základě překladatelovy preference, jeho výběru z paradigmatu možných variant na základě jeho výrazových sklonů a idiolektu. Tematický posun vzniká náhradou reálií a idiomatických vyjádření cizích prvků domácími (dal by se tedy pravděpodobně nazvat i posunem pragmatickým). Až poslední posun, tedy negativní, je chápán jako chyba. Jedná se o posun v důsledku nepochopení originálu, daného buď neznalostí jazyka, nebo nerespektováním pravidel ekvivalence. Vede k věcným chybám nebo stylovému ochuzování originálu.

1.5.2.1 Naturalizace a exotizace

Překlad je díky své povaze jev podvojný, je vždy vnímán ze dvou úhlů – na jednu stranu se posuzuje v kontextu domácí literatury, neboť je psán domácím jazykem, na druhou stranu se stále vnímá jeho cizí původ, což s sebou nese očekávání jistých cizorodých prvků, minimálně u kultur více vzdálených té cílové.

²⁸ Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002. s. 44.

Překladatel stojí před rozhodnutím, zda se zaměří na denotativní složku textu a bude se snažit co nejvíce ji čtenáři přiblížit, nebo zda upřednostní konotační složku a ponechá v textu cizí jevy, i když tím hrozí riziko snížené srozumitelnosti.

V prvním případě hovoříme o tzv. naturalizaci textu. V extrémním případě překladatel převede všechny cizorodé prvky na prvky domácí (např. cizí míry, idiomy, názvy institucí apod.). Zde už pak nehovoříme o překladu, ale o parafrázi, protože výsledný text je příliš vzdálen originálu.

V druhém případě jde o tzv. exotizaci. Veškerý kolorit cizí země je zachován, ovšem jak již bylo řečeno, může se stát, že čtenář nebude mnohým reáliím a výrazovým prostředkům rozumět.

Kompromisní řešení se zde také nejeví jako ideální, protože může vést k nesourodé směsici domácích a cizích reálií, čímž se naruší integrita textu.

Je proto třeba přistupovat k substituci pragmatických informací citlivě a individuálně. Velkou roli hraje známost kultury, ze které dílo pochází. Např. ještě před několika desítkami lety byl problémem americký hamburger, který dnes už překlad nepotřebuje. Půjde-li však o reálie vzdálené (ať už časově nebo místně) a obecně neznámé, bude třeba řešit, jakým způsobem a zda je vůbec převést.

Když už k nahrazování překladatel přistoupí, je důležité, jakými prostředky cizí prvky nahradí. Pravděpodobně není vhodné používat výrazů a reálií striktně domácích, protože pak dojde k nežádoucímu mísení s prvky cizími a porušení celistvosti textu. Je tedy lépe vybrat prvky spíše neutrální, které ničím výrazně nenarušují původní kolorit, a přesto jsou čtenáři srozumitelné.

Jiří Levý shrnuje problematiku takto: „V překladu má smysl zachovávat ty prvky specifická, které čtenář překladu může cítit jako charakteristické pro cizí prostředí, tj. jen ty, které jsou schopny být nositeli významu ‚národní a dobová specifická‘ ... Za ty prostředky, pro které domácí jazyk nemá ekvivalent a které v původním znění nemají schopnost vyvolat iluzi prostředí originálu, je možno substituovat domácí analogií bezpříznakovou, neutrální, která není jasně spojena

s dobou a místem překladu. Nemůžeme-li zde prostředí originálu vystihnout, je nutné se vyhnout aspoň jasnému rozporu s ním.“²⁹

Je zřejmé, že ekvivalence je v translatologii zásadním fenoménem. Teoretikové se snaží rozdílnými přístupy o totéž – co nejpřesněji definovat míru, do jaké lze zachovat v překladu rysy originálního textu. Evidentně jde o velmi komplexní soubor rysů, který jde napříč mnoha různými jazykovými a literárněvědnými kategoriemi. Tak jako se těžko postihuje text v celé své komplexnosti, stejně složitě se postihuje vztah mezi překladem a originálem, který nazýváme ekvivalencí.

V této práci budeme sledovat hlavně ekvivalenci na úrovni stylistické, a to při překladu mluvy amerických černochů. Naším cílem bude zhodnotit překladatelem zvolený funkční ekvivalent tohoto jazykového útvaru v češtině a popřípadě navrhnout jiná překladatelská řešení.

1.6 *Překlad uměleckého textu*

1.6.1 Překlad jako proces – překladatelské postupy

Cílem překladatelovy práce je reprodukovat literární dílo v jiném jazyce a zachovat jeho invariantní obsah, tj. jeho myšlenku, a zároveň tak učinit takovým způsobem, abychom zachovali i jeho estetický charakter, stylistické a asociační kvality.

Nejzákladnějšími požadavky na překladatele jsou znalost cílového a výchozího jazyka, a porozumění textu originálu v jeho denotační o konotační složce.

Vilikovský pak dělí překladatelský proces do tří částí – interpretace, koncepce a reprodukce.³⁰

Interpretací rozumí Vilikovský podrobnou analýzu originálního textu. K informacím v samotném literárním díle přistupují i informace sekundární, např. o autorovi a jeho stylu, o době, v níž dílo vzniklo, reflexe daného díla v domácím

²⁹ Levý, J.: *Umění překladu*. 1.vyd. Praha, ČS spisovatel 1963. s. 80-81.

³⁰ Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002. s. 96-136.

kontextu apod. Interpretace směřuje k vytvoření překladatelské koncepce a je fází recepční.

Překladatelská koncepce pak již zahrnuje práci i s cílovým jazykem. Překladatel volí strategie i jednotlivé jazykové prostředky, které použije při fázi reprodukce. Podle Vilikovského ji však s reprodukcí nelze ztotožnit, protože se stále významně opírá o originál. Dochází zde k průniku obou kultur.³¹

Poslední fází je pak samotná reprodukce, tedy tvorba textu v cílovém jazyce. Do ní je nutno zahrnout nejen systémové postupy dané růzností obou jazyků, ale také problematiku pragmatické ekvivalence (tedy jednotlivostí a zvláštností).

Jiří Levý³² sice dělí překladatelský proces také do tří fází, ovšem jeho dělení je poněkud odlišné – rozlišuje fázi pochopení předlohy, interpretaci a přestylizování předlohy.

Pochopení předlohy v podstatě odpovídá Vilikovského interpretaci. Levý upozorňuje na to, že mezi výchozím a cílovým textem je nutná fáze představy situace za textem. Aby mohl překladatel adekvátně převést daný text, nutně si musí představit danou situaci a její smysl pak převádět do cílového jazyka. Překladatel si však musí počínat obezřetně, protože mu hrozí nebezpečí dovysvětlování a nadinterpretace – vloží do cílového textu informace, které v originále nejsou nebo jsou např. uvedeny později.

Interpretace je pro Levého rozhodovací proces. Interpretace je nutná tam, kde je text nejednoznačný, tudíž kde nelze přesný význam určit ani z kontextu. Může také dojít k situaci, kdy cílový jazyk nemá prostředek pro stejnou šíři významů, jako má prostředek původní – zde musí překladatel vybírat, který z prostředků s užším významem zvolí (např. anglické „morning“ proti českému „ráno, dopoledne“, apod.). Do této fáze, na rozdíl od Vilikovského, Levý zahrnuje i tvorbu překladatelské koncepce.

³¹ Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002. s. 104.

³² Levý, J.: *Umění překladau*. 1. vyd. Praha, ČS spisovatel 1963. s. 25-48

Poslední fází je pak přestylizování předlohy, kam Levý zahrnuje obecné problémy, které musí překladatel vyřešit, jako jsou rozdíly mezi systémy obou jazyků, nežádoucí vliv jazyka originálu na jazyk překladu a také problémy spojené s tím, že dílo nebylo pro cílový jazyk vytvořeno. Přestylizování musí probíhat podle zásad ekvivalence, Levý upozorňuje na některé konkrétní problémy, např., se zachováváním míry expresivity výrazu nebo na vytváření stylistických klišé v důsledku nedostatku jazykové invence.

1.6.2 Umělecké dílo jako předmět překladatelské činnosti

Specifikem uměleckého textu je fakt, že jazyk se často sám stává předmětem či tématem díla, není to jen prostředek, kterým se něco sděluje. Jako příklad můžeme uvést významová jména (tzv. *nomen omen*), jazykovou komiku – slovní hříčky, různé deformace jazyka (mluva cizinců, nevzdělaných lidí, nářečí) a podobně. Tyto prostředky nelze mechanicky převádět, ale je třeba k nim přistupovat pragmaticky, tzn. snažit se přetlumočit jejich význam tak, aby se co nejméně porušil autorův záměr a zachovala se jejich funkce v textu.

Zdena Kufnerová pak uvádí, že můžeme dílo vnímat ve dvou rovinách – „rovinu jazykových prostředků v rámci konfrontace dvou systémů a rovinu jazykově tvořivou“.³³

1.6.3 Jazyková tvořivost v překladu

K jazykové tvořivosti sahá překladatel v rámci postupů při hledání ekvivalence na různých úrovních textu. Samotný tvůrčí proces se však pochopitelně omezuje jen na jazyk, jak upozorňuje již Levý.

Jiří Levý chápe tvořivost v překladu v úzkém smyslu slova, kdy dochází k tvoření nových slov, tam kde domácí ekvivalenty neexistují, nebo přijímá do systému výrazy cizí, a tím se je snaží zdomácnit (tzv. *exotismy*).³⁴

Zdena Kufnerová³⁵ hovoří spíše o tvořivém přístupu k interpretaci výchozího textu vzhledem jeho literárně estetickému účinku. Zaměřuje se na

³³ Kufnerová, Z.: Umělecký překlad a jazyková tvořivost. In: *Překládání a čeština*. Dotisk 1. vyd. Jinočany, H&H 2003. s.109.

³⁴ Levý, J.: *Umění překladu*. 1.vyd. Praha, ČS spisovatel 1963. s. 69.

tvořivý přístup k jazykovým operacím, které se při překladu používají – transformace, stylizace a substituce.

Transformace je základním postupem, kdy překladatel vybírá z jazykových prostředků. Ovšem i k tomuto postupu by se mělo přistupovat tvořivě, neboť mechanická náhrada vede k stylistickému ochuzování a bezbarvosti. Je třeba vybírat i z méně obvyklých prvků, vždy s ohledem na funkci v daném textu.

Stylizací rozumíme distribuci prostředků různé úrovně s cílem dosáhnout adekvátní náhrady stylu originálu. Jde většinou o odchylky od normy, ať již časové (archaizující jazyk), regionální (nářečí) či sociální (slang, argot). Překladatel si nejdříve vybere příznakové prvky na různých rovinách (hláskoslovné, morfologické, stylistické, lexikální, frazeologické) a pak se rozhoduje o jejich distribuci – o četnosti a kombinacích jejich použití.

Vlastní jazykově tvořivou operací je substituce, tedy náhrada domácích analogií tam, kde kulturní rozdílnost nastoluje problém bezekvivalentních vyjádření. Velikost substituované jednotky není omezena pouze na slovo, nahrazují se často frazémy či celé věty (příslloví, konvencionalizovaná spojení, pozdravy apod.). Substituovat lze i formální prvky textu. To je hlavně případ poezie, kdy se např. výchozí metrum, typické pro výchozí jazyk, nahradí metrem typickým pro jazyk domácí. Příkladem může být český trochej či daktylotrochej za anglický jamb, který by v češtině působil velmi příznakově.

Míra tvořivosti záleží jak na povaze výchozího textu, tak na přístupu překladatele, jak dalece je schopen a ochoten o textu přemýšlet v kontextu své domácí literární a překladatelské tradice a zároveň v kontextu výchozí literární situace.

2 Překlad regionálních a sociálních jazykových útvarů

Velkou míru jazykové tvořivosti a vynalézavosti jistě vyžaduje překlad tzv. substandardních jazykových útvarů. Jedná se o útvary nespisovné, vymezené

³⁵ Kufnerová, Z.: Umělecký překlad a jazyková tvořivost. In: *Překládání a čeština*. Dotisk 1. vyd. Jinočany, H&H 2003. s.109nn

místně (tradiční regionální nářečí) nebo sociálně (sociolekty, tzn. mluva určitých sociálních skupin).

Problematika překladu těchto substandardních jazykových útvarů není v translatologické literatuře řešena příliš obsáhle. Obvykle se spojuje s překladem třetího jazyka nebo překladem gramatických chyb a různých deformací v závislosti na např. cizím původu postavy, nízké gramotnosti apod.

Jiří Levý ve svém *Umění překladu* uvádí, že charakterizovat mluvčího např. jako obyvatele Bavorska nebo Bretaně je v českém jazykovém kontextu nemožné.³⁶ Je ovšem známo, že takové pokusy v české překladatelské tradici byly – cizí místní nářečí se převádělo českým místním nářečím, např. hanáčtinou. Tento přístup se dnes považuje za překonaný (i když měl své zastánce, např. Slavomíra Utěšeného³⁷). Hlavním argumentem odpůrců je nepatřičná lokalizace překládaného díla a často nechtěná komika vyvolaná použitým nářečím. I poznámka, že se tímto postupem snaží překladatel dosáhnout stejného účinku na čtenáře, je sporná, neboť každý mluvčí může použitý dialekt vnímat jinak. Je třeba mít na paměti, že ne všechna nářečí a sociolekty jsou celonárodně akceptovatelné – např. Čechům z Čech bude hanáčtina připadat komická, pro obyvatele střední Moravy, i když sami tímto dialektem už v podstatě nemluví, jde ale o relativně běžnou jazykovou situaci a naopak mohou za příznakové považovat některé prvky obecné češtiny.

Při hledání adekvátní náhrady regionálního nářečí nebo sociolektu je třeba nejprve odhalit jeho funkci ve výchozím textu. Nářečí samo o sobě může být součástí sdělného obsahu díla, ovšem mnohem častěji se s ním setkáme jako s nástrojem charakterizace postav, kdy nám nářečí pomáhá postavu lokalizovat a s tím asociativně spojit třeba s typickými vlastnostmi (často stereotypními). V moderní literatuře se pak může takového útvaru použít v čistě estetické funkci, kdy jde jen o dokreslení koloritu a navození pocitu autentičnosti. Každá z těchto variant bude vyžadovat jiný přístup a nakládání s jazykovým materiálem.

³⁶ Levý, J.: *Umění překladu*. 1.vyd. Praha, ČS spisovatel 1963. s. 84.

³⁷ Utěšený, S.: Hanáčtina v dopisech bavorského sedláka? *Naše řeč* 51, č.3 1968. s. 22-34.

2.1 Jazyková situace

Při volbě jazykových prostředků z řady regionálních či sociálních nářečí je třeba zohlednit celkovou jazykovou situaci díla i jazykového společenství výchozího a cílového. Pomocí konfrontační analýzy je nutno zjistit, jakou funkci plní jazykové útvary v jednotlivých komunikačních situacích. Tato analýza by měla ukázat, které jazykové útvary mohou analogicky fungovat jako náhrada v cílovém jazyce.

2.2 Regionální nářečí v překladu

Převést nespisovné útvary do cílového jazyka není hlavní těžkostí při setkání s dialektem. Jak upozorňuje Vilikovský, „skutečným problémem je vytvořit v cílovém jazyku takový systém prostředků, který by měl žádoucí stylistické konotace, byl by dostatečně standardizovaný jako postup a čtenář by ho dokázal identifikovat“.³⁸

Nejdříve je tedy nutno zařadit mluvčího do jedné ze dvou hlavních kategorií – zda jde o mluvčího z (velko)města, či z venkova. Podle Levého je toto také jediný rozdíl, jehož může překladatel úspěšně dosáhnout, a to tím, že pro venkovana použije „jazykových jevů regionálně bezpříznakových“³⁹, tzn. takových hláskových či lexikálních prostředků, které jsou společné několika nářečním skupinám (tím se můžeme vyhnout i případné nesrozumitelnosti). Takové prostředky se sice budou stále cítit jako nářeční, ale nedojde k jasné identifikaci s konkrétním místním nářečím cílového jazyka a tedy nežádoucí lokalizaci. Pro mluvčího z města lze pak s výhodou využít městské mluvy, založené na některém interdialektu. Ovšem tradiční brněnská městská mluva (tzv. „hantec“) je pro tento účel spíše nevhodná, protože stejně jako tradiční nářečí silně lokalizuje a pro mnohé mluvčí může být až nesrozumitelná.

Lze tedy shrnout, že využití regionálních nářečí v překladu je značně omezené. Přesto lze dosáhnout požadovaného stylistického účinku alespoň tím, že využijeme rozdílu v mluvě venkovské a městské s tím, že se budeme snažit

³⁸ Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002. s. 166.

³⁹ Levý, J.: *Umění překladu*. 1. vyd. Praha, ČS spisovatel 1963. s. 85.

vyhnout všem jazykovým prostředkům, které by příliš lokalizovaly dílo do českého prostředí. Toho dosáhneme i vhodným stupněm stylizace, jež také usnadní čtivost a srozumitelnost textu.

2.3 *Sociolekty v překladu*

Sociolekty jsou nestruturní polouťvary národního jazyka, které používají specifických lexikálních, popřípadě frazeologických vrstev spojovaných gramatickými strukturami spisovného jazyka, obecné češtiny nebo jiných interdialektů.⁴⁰ Obvykle mezi ně řadíme profesní mluvu, slang a argot.

Jelikož se jedná o substandardní útvary, jejich prvky se obecně nazývají substandardismy. V první řadě je nutné takovéto prvky v textu rozpoznat jako příznakové, analyzovat jejich funkci a podle toho se pak rozhodnout, jakým způsobem je převést.

Knittlová⁴¹ nabízí dva principy, kterými je možné se řídit. Prvním principem je náhrada slangových a nářečových slov výchozího jazyka hovorovými slovy cílového jazyka se stejným významem. Tím se ovšem reprodukuje jen část pragmatické informace. Analogické oslabení pragmatické informace u slov hovorových by pak vedlo k použití slov neutrálních, takže by pragmatická informace nebyla převedena vůbec.

Druhým principem je oddělení sémantické a pragmatické informace. Je založen na faktu, že pragmatická informace není vždy vázána na konkrétní místo v textu, např. když přispívá k naznačení kulturní úrovně postavy, jejího duševního stavu nebo původu. V takových případech lze výskyt pragmatické informace přemístit na místo pro cílový jazyk výhodnější. Problémem může být vzdálenost, do které je nutno pragmatickou informaci kompenzovat. U literárních děl je zapotřebí respektovat roviny různých mluvčích (vypravěč, postavy, vnitřní monology) a tyto hranice nepřekračovat. Takto odsunutá pragmatická informace může být realizována i v jiném jazykovém plánu než v původním textu, přičemž je nutné sledovat míru sémantických změn, které takto vzniknou.

⁴⁰ Chloupek, J. a kol.: *Stylistika češtiny*. 1, vyd. Praha, SPN 1991. s. 57.

⁴¹ Knittlová, D. a kol.: *Překlad a překládání*. 1. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2010. s. 106-107.

Hledání dialektů či sociolektů, které mají v cílovém jazyce podobný status a kulturní asociace jako použitý dialekt výchozího jazyka, je kvůli přílišné lokalizaci riskantní, a proto je lépe zůstat u náznaků rysů dialektu nebo sociolektu, také proto, že míra expresivity nespisovných slov v psaném jazyce je mnohem větší než v jazyce mluveném, taková slova působí mnohem nápadněji.

2.4 Překlad černošské angličtiny

Mluva Afroameričanů se původně považovala za neumělou až negramotnou verzi standardní angličtiny. Dříve se proto při překladu používaly hojně infinitivy sloves namísto finitních tvarů, pravděpodobně jako snaha o zjednodušení tvarosloví slovesa a náznak nerespektování slovesné flexe.⁴² Dnes už je zřejmé, že se jedná o svébytný jazykový útvar s vlastními gramatickými pravidly a jazykovými prostředky. Tento fakt komplikuje jeho překlad, neboť v systému místních či sociálních útvarů češtiny pro tento útvar neexistuje přímo odpovídající ekvivalent.

Dalším problémem je fakt, že černošská angličtina není homogenním útvarem, ale její podoba se liší v závislosti na sociálních (věk, vzdělání) i regionálních faktorech, má různé stylové vrstvy a rejstříky.⁴³

Díky svým specifickým prvkům se mluva černochoů vyznačuje vysokou expresivitou a příznakovostí. Využívá hojně hovorových výrazů, expresiv, slangových a obrazných pojmenování.

Tuto expresivitu by pak měl zachovávat i překlad pomocí pečlivě volených prostředků cílového jazyka.

2.5 Obecná čeština v překladu

Využití v literatuře našla obecná čeština zpočátku pouze v dialozích postav jako prvek stylizace hovorového projevu. Podle Kufnerové je obecná čeština součástí autorských promluv hlavně až v posledních třiceti letech.⁴⁴ Dnes patří

⁴² Knittlová, D. a kol.: *Překlad a překládání*. 1. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2010. s 100.

⁴³ tamtéž, s 103.

⁴⁴ Kufnerová, Z.: Obecná čeština a slang. In: *Překládání a čeština*. Dotisk 1. vyd. Jinočany, H & H 2003. s. 71.

stylizované jazykové útvary založené na obecné češtině k nejpoužívanějším překladatelským prostředkům.

Průkopníky v tomto směru byli známí překladatelé Rudolf a Luba Pellarovi, a jejich překlad Salingerova románu *Catcher in the Rye* (1951), česky *Kdo chytá v žitě* (1960). Pellarovi pracovali s důslednou stylizací nespisovné řeči, jejímž základem byla obecná čeština středočeského typu s příznačnými hláskovými a tvaroslovnými jevy (-ej za ý/í ve slovech jako „dobrej“, í za é ve slovech jako „vlízt“, zakončení -ma v instr. pl. substantiv – „všema ostatníma kreténama“ atd.).⁴⁵ Využívá i expresivity lexikální a frazeologické („pekelná tma“, „to si piš“). Na druhou stranu se vyhýbá protetickému v-, tolik typickému pro středočeskou mluvu, nebo i krácení -í ve slovech „nevím, nepovídej“ a fonetickému psaní tvarů slovesa být („sou“, „sme“).

Jako další stupeň stylizace nespisovnosti uvádí Kufnerová Škvoreckého a Pujmanův překlad souboru novel A. Silitoea, *The Loneliness of the Long Distance Runner* (1959), česky v roce 1965 jako *Osamělost přespolního běžce*.

Nejen, že se zde již objevuje protetické v- (a to i mnohonásobně v jedné větě, což se i dnes považuje za diskutabilní), ale najdeme zde i krácení vokálů typu „nevim, ve velkym starym domě“. V textu překladatelé použili také velké množství dobových slangových výrazů jako „retko“, „nemít šajna“ apod.

Ještě dál pak zašel Jan Zábřana ve svém překladu románu *The Cool World* (*Prezydent Krokadýlů*). Jelikož se jedná o mluvu Afroameričanů, budeme se tímto překladem zabývat podrobněji.

2.5.1 Jan Zábřana a jeho překlad Millerova románu Prezydent Krokadýlů

Jan Zábřana se v doslovu k překladu románu Warrena Millera *The Cool World, Prezydent Krokadýlů*⁴⁶ snažil nastínit, jakým způsobem se rozhodoval při překladu mluvy afroamerických chlapců z harlemského ghetta.

⁴⁵ Kufnerová, Z.: Obecná čeština a slang. In: *Překládání a čeština*. Dotisk 1. vyd. Jinočany, H & H 2003. s. 74.

⁴⁶ Zábřana, J.: Millerova harlemská balada a jak jsem ji překládal. *Prezydent Krokadýlů*. 2. vyd. Praha, Odeon 1990. s. 219-229.

Původní román vyšel v roce 1959, první vydání jeho českého překladu pak v roce 1963 – Jan Zábrana neměl k dispozici téměř žádnou tradici knih psaných jiným jazykem než spisovným. Pellarových *Kdo chytá v žitě* sice vyšlo o tři roky dříve, ale sám Zábrana podotýká, že jazyk Holdena Caulfielda, privilegovaného chlapce studujícího na soukromé škole, je úplně jiný než jazyk Dukea Custise, hlavního hrdiny Millerova románu.

Duke Custis je čtrnáctiletý černošský chlapec z ghetta, s minimálním vzděláním. Mluví argotem se spoustou slangových výrazů. Tímto způsobem mluví i jeho společníci.

Zábrana přistoupil ve svém překladu k fonetické transkripci, takže využívá tvarů jako „sou, přide, jesli“ nebo „věčina“. Dopouští se (v souladu s originálem) i mnoha „prohřešků“ proti české ortografii, a to dokonce i v dialozích: „nechaj nás žít jako zvyřata“. Zde by se dalo polemizovat, zda je vůbec možné takovýmto způsobem naznačit nespisovnost projevu, když v mluvené řeči čeština i/y nerozlišuje.

Zábrana ovšem nevyužívá jen fonologických a lexikálních prostředků. Do jeho repertoáru patří i vynechávání čárek mezi větami nebo stereotypní syntax, např. „Celá tahle rodina je v tahu. Máma a Krat’as sou po smrti. Fotr pryč. Brácha v base.“ Takový projev má vzbudit dojem mluvenosti, je také příznačný pro osoby nízkého věku a vzdělání, jež pravděpodobně nebudou konstruovat složitá souvětí.

Nejdůležitějším Zábranovým rozhodnutím bylo důsledné dodržování všech zvolených jazykových deformací, navzdory tomu, že v té době dominoval přístup, který využíval jen náznaku. Tvrdil, že tam, kde je autor originálu důsledný, nelze použít pouhého naznačení, protože by účinek díla zdaleka nebyl tak silný. Ve své době musel Zábrana tento přístup obhajovat, snažil se vysvětlit, že je jeho jazyk „naprosto funkční. ... Duke, který by své kumpány oslovoval „kamaráde“ místo „vole“, který by Vlčkům říkal „lotří“ místo „sráči“ a který by si ulevoval slovem „saprlot“ místo „doprdele“ by nebyl Duke, nebyl by přesvědčivý, nebyl by živý.“⁴⁷ Zábrana označil svůj jazyk za takový, jakým asi mluví

⁴⁷ Zábrana, J.: Millerova harlemská balada a jak jsem ji překládal. *Prezydent Krokadýlů*. 2 vyd. Praha, Odeon 1990. s. 228-229.

„žičkovský chuligán.“⁴⁸ Založil jej tedy na pražské městské mluvě, s prvky slangu a argotu mladých příslušníků nižší sociální vrstvy.

Z dnešního pohledu posuzoval Zábřana některé prvky černošské angličtiny chybně jako negramatické, ale na zvoleném stylovém rejstříku, kterým román přeložil, by tento fakt pravděpodobně nic nezměnil. Obecná čeština a další nespisovné prvky od 60. let v literatuře (a nejen překladové) zdomácněly a dnes se nad jejich použitím nepozastavujeme.

3 Černošská angličtina

3.1 Černošská angličtina jako dialekt

Black English, čili černošská angličtina, je termín používaný pro dialekt americké angličtiny. Tento dialekt není přímo vymezen geograficky, ale spíše sociálně. Jeho mluvčí jsou tedy jistou skupinou lidí definovanou na základě společných společenských a nikoli zeměpisných faktorů. Hovoříme tedy spíše o sociolektu.

Touto skupinou mluvčích rozumíme afroamerickou populaci, tzn. Američany s kořeny nejčastěji v západní Africe. Termín černošská angličtina někdy zahrnuje také takzvané pidgin a kreolové varianty (o nich později), kterými se hovoří jak ve Spojených státech amerických, tak jinde ve světě (západní Afrika, ostrovy v Karibském moři a podobně).

Podle J. L. Dillarda⁴⁹ se jedná o jazyk 80 % afroamerické populace. Přesto musel zápasit o svou existenci až do 60. let 20. století. Američtí dialektologové měli problémy s určením původu tohoto dialektu – za každou cenu se snažili najít kořeny černošské angličtiny v britských dialektech a odmítali jakékoli jiné vlivy jako irelevantní. Mnoho jazykovědců zastávalo poněkud absurdní názor, že např. absence koncového -s ve třetí osobě indikativu singuláru prézenta v černošské

⁴⁸ Zábřana, J.: Millerova harlemská balada a jak jsem ji překládal. *Prezydent Krokadýlů*. 2. vyd. Praha, Odeon 1990. s. 226.

⁴⁹ Dillard, J. L.: *Black English: It's History and Usage in the United States*. 1. vyd. New York, Random House 1972.

angličtině je pozůstatkem z nářečí východní Anglie⁵⁰, ačkoli sami přistěhovalci z této oblasti si tento rys nezachovali.

Krkolomnost podobných teorií nakonec vedla i k popírání existence černošského dialektu – například u H. L. Menckena⁵¹, George Krappa⁵² a dalších. Tvrdili, že je tento dialekt uměle vytvořen a nijak neodráží jazykovou situaci černochů.

3.2 *Pidgin a kreolové varianty*

Až v 60. letech 20. století se začali dialektologové zabývat fakty spojenými s původem mluvy černochů. Prokázaly se vlivy západoafrických a jiných jazyků a byla vytvořena teorie o pidgin a kreolových variantách.

Pidgin je podle Dillarda „jazyk, který nemá rodilé mluvčí. Existuje tedy jen jako lingua franca. ... Pidgin varianty jazyků nejsou nutně používány neobratnými mluvčími ... jen vynechává neobvyklé jevy, které by mluvčí mnoha různých jazyků považovali za podivné nebo příliš složité.“⁵³

Kreolová varianta potom vzniká „z pidgin varianty, ... která se ovšem stala jediným (nebo hlavním) jazykem daného společenství“.⁵⁴

Pidgin vzniká z potřeby komunikace mezi mluvčími různých jazyků. Než hledat shody mezi mateřskými jazyky, je jednodušší si přizpůsobit a zjednodušit jazyk jeden. Zpravidla jde o jazyk obchodníků.

Dillard se domnívá, že právě z pidgin varianty angličtiny, kterou přivezli otroci z Afriky, se pak přes kreol (tzv. „plantážní kreol“) vyvinul černošský dialekt. Nejde tedy o nedokonalou, neumělou verzi standardní angličtiny, ale o samostatný systém s vlastními prostředky.

⁵⁰ Dillard J. L.: *Black English: It's History and Usage in the United States*. 1. vyd. New York, Random House 1972, s.7.

⁵¹ Mencken, H.L.: *The American Language*. 2. Vyd. New York, A.A. Knopf 1921.

⁵² Krapp. G.P.: *The English of the Negro. American Mercury II*, č.5 1924. s. 190-195.

⁵³ Dillard J. L.: *Black English: It's History and Usage in the United States*. 1. vyd. New York, Random House 1972. s. 303.

⁵⁴ tamtéž, s. 300.

3.3 Struktura černošské angličtiny

Primárním zájmem této práce bude gramatický systém černošské angličtiny (BE), jenž byl dlouho opomíjen, protože se mylně pokládal za identický s tzv. standardní angličtinou (SE). Mluva černochoů se pak pokládala za projev nevzdělanosti a negramotnosti. Tento názor byl postupem času vytlačen vědeckými studiemi dokazujícími, že černošská angličtina má svá pravidla.

Nejvýraznější rozdíly mezi BE a SE lze nalézt ve slovesném systému a v syntaxi. Jedná se zejména o variabilní distribuci verbální koncovky *-s*, invariantní tvar slovesa *be*, variabilitu sponového slovesa (elipsa, nahrazení), elipsu koncovky minulého času, preverbální tvary *been*, *done*, několikanásobný zápor, bezpříznakový plurál či přivlastňování. V krátkosti rozebereme jednotlivé jevy a názory na jejich původ a význam.

3.3.1 Verbální koncovka *-s* a její distribuce

V SE se verbální koncovka *-s* používá k vyjádření tzv. verbální shody ve 3. os. sg. ind. prez. Použití této koncovky v BE je však mnohem komplexnější. Koncovka *-s* se totiž nepoužívá výhradně pro 3. os. sg. prez. (spíše naopak), ale vykytuje se téměř ve všech ostatních osobách, a to i v množném čísle. *-s* bylo předmětem mnoha studií a jde pravděpodobně o nejdiskutovanější jev černošské angličtiny. Názory na jeho funkci se liší.

Dillard ve své monografii tvrdí, že *-s* je pouze přejato z SE jako hyperkorektní, kdy mluvčí ví, že tato koncovka se používá, ovšem neví přesně kdy, a proto ji libovolně přikládá ke slovesu v různých osobách. Dalším jeho argumentem je, že *-s* je znak přítomného času prostého, ale gramatický čas není v BE nutně u slovesa vyjádřen (časové určení zajistí jiné indikátory, jako příslovečná určení apod.), není tedy žádná motivace k přidávání znaku přítomného času prostého.⁵⁵

⁵⁵ Dillard J. L.: *Black English: It's History and Usage in the United States*. 1. vyd. New York, Random House 1972. s. 40-44.

Shana Poplacková a Sali Tagliamonteová ve svém článku⁵⁶ však dokazují, že -s bylo už na počátku vývoje BE v systému přítomno a dokonce se používalo majoritně pro 3. os. sg. prez. Ovšem proč se toto použití změnilo, ponechávají jako otevřenou otázku.

3.3.2 Sloveso *be* a jeho invariantní tvar

Tímto slovesem se podrobněji zabýval Ralph Fasold.⁵⁷ „Invariantní *be* se vyskytuje právě v takových pozicích, kde se v SE vyskytuje jeho časovaná forma *is, are, am, was, were*.“⁵⁸ Jedná se tedy o pozice před predikátovým substantivem, adjektivem, před minulým příčestím (příčestím na -ed v pasivních konstrukcích), příslovečným určením místa, před některými předložkovými frázemi a v konstrukcích vyjadřujících dočasnost děje – *be* + sloveso + ing. Fasold ale tvrdí, že pokud v těchto pozicích *be* nahradíme jeho časovanou variantou, dojde ke změně významu.

Fasold dochází k závěru, že v některých případech může jít o elipsu pomocných sloves *will* a *would*, ale toto vysvětlení nepovažuje za plně uspokojivé. Uvádí příklady, kdy tato hypotéza nemůže platit: „He be sick“ ve smyslu, že je dotyčný nemocný „pořád“, tedy pokaždé, když ho vidíte.⁵⁹ Fasold dochází k závěru, že časované formy jsou povrchovou strukturou pro přítomný čas, kdežto *be* žádný časový příznak nemá. Jeho význam pak Fasold uvádí jako „děj vyskytující se nesouvisle v čase“,⁶⁰ což je podle něj také argument pro bezčasovost tvaru *be*.

Dillard přidává ještě významový rozdíl mezi „He workin‘ when de boss come in“, což znamená, že dotyčný pracoval jen, když vešel nadřízený, a větou

⁵⁶ Poplack, S., Tagliamonte, S.: There’s no tense like the present: Verbal -s inflection in early Black English. *Language Variation and Change* 1, 1989. s. 47-84.- 1989.

⁵⁷ Fasold, R. W.: Tense and the Form Be in Black English. *Language* 45, 1969, č.4. s. 763-776. http://idiom.ucsd.edu/~bakovic/camba_files/misc/ll/fasold-be.pdf

⁵⁸ tamtéž, s. 764.

⁵⁹ tamtéž, s. 772.

⁶⁰ tamtéž, s. 775.

„He be workin‘ when de boss come in“,⁶¹ kdy aktant pracoval kontinuálně i předtím.

3.3.3 Variabilita sponového slovesa

Podle Dillarda jsou dvě možnosti realizace sponového slovesa *být* – holý infinitiv *be* nebo jeho elipsa, kdy každá možnost má jiný význam. Zatímco „My brother be sick“ označuje dlouhodobou nemoc, predikace „My brother sick“ naznačuje, že nemoc právě probíhá, ale je pravděpodobně krátkodobá.

Případy, kdy černošští mluvčí použijí finitní tvar „is“, tedy „My brother’s sick“ považuje za tzv. střídání kódů, kdy mluvčí vědomě přechází do SE.⁶²

John Holm se ve své studii⁶³ snaží dokázat, že je Dillardův pohled příliš zjednodušující.

Podle Holma jsou jisté pozice, kde častěji dochází k elipse (před budoucím *gonna*, před adjektivy) než jinde (např. před dalším slovesem, před příslovečnými určeními místa). Elipsa před podstatnými jmény je nejméně pravděpodobná, neboť na tomto místě se ustálilo invariantní *be*.

3.3.4 Elipsa koncovky minulého času

Nerealizace koncovky minulého času *-ed* je v černošské angličtině běžným jevem. Otázkou však je, zda jde opravdu o elipsu koncovky, která je v hloubkové struktuře přítomna, či zda tato koncovka v systému chybí úplně.

Dillard se opírá o tvrzení, že gramatický čas je u sloves v černošské angličtině pouze volitelnou kategorií, na rozdíl od SE, kde je součástí obligatorní. Domnívá se, že černošská angličtina nepotřebuje vyjadřovat čas slovesem, neboť existují mnohé další indikátory časového zařazení výpovědi a slovesné koncovky jsou tudíž zbytečné.

⁶¹ Dillard J. L.: *Black English: It's History and Usage in the United States*. 1. vyd. New York, Random House 1972. s. 45.

⁶² tamtéž, s. 53-54.

⁶³ Holm, J.: Variability of the Copula in Black English and it's Creole Kin. *American Speech* 59, 1984. s. 291-309. JSTOR <http://www.jstor.org/stable/454782> 17.7.2010

Na podporu svého tvrzení uvádí hyperkorektní tvary jako „felled“, „frozed“, „threwed“ a dokonce infinitivní tvar „to falled“,⁶⁴ které podle něj jasně dokazují, že koncovka -ed nemá pro mluvčí BE žádnou časovou platnost.

3.3.5 Preverbální tvary *been, done*

Tyto preverbální tvary jsou podle Dillarda aspektovými znaky. Tvar „I been know“ označuje děj v určitém okamžiku v čase, tvar „I been knowin“ má tzv. průběhový aspekt (progressive aspect). *Been* označuje jednoznačně děj v minulosti.

Done označuje perfektivní aspekt, možných tvarů je celá škála – „I done go“, „I done gone“, „I done went“, „I been done gone“, „I done been gone“. Minulý tvar (went) může být způsoben vlivem SE.

3.3.6 Několikanásobný zápor

Je obecně známým jevem, že černošská angličtina nerespektuje pravidlo jednoho záporu, najdeme tak snadno věty jako „You better never tell nobody“ nebo „He don't say nothing“.⁶⁵ Tento jev odporuje teoriím o odstraňování redundantních jazykových příznaků. Při četnosti jeho výskytu jej lze jen stěží považovat za jev emfatický či jinak stylisticky příznakový. Pravděpodobně jde o jev pocházející z afrických jazyků nebo může též jít o vliv nizozemštiny (jako jazyka afrických bělošských obchodníků), kde je tento způsob záporu běžný.

3.3.7 Bezpříznakový plurál

Černošská angličtina má obecně sklony k odstraňování redundantních jazykových příznaků. Je-li např. ve větě vyjádřen časovým adverbium fakt, že se děj dané predikace odehrává v minulosti, je pak formální příznak minulého času určitého slovesa (koncovka -ed) obvykle vynechán.

⁶⁴ Dillard J. L.: *Black English: It's History and Usage in the United States*. 1. vyd. New York, Random House 1972. s. 50-51.

⁶⁵ Oba příklady z Walker, Alice: *The Color Purple*.

Toto platí i pro množné číslo – pokud je množství ve větě vyjádřeno jinde, může být podstatné jméno ve tvaru čísla jednotného: „A whole lotta song“, „so many milion dollars“, „forty year“, „twenty bushel“.⁶⁶

3.3.8 Přivlastňování

System přivlastňovacích zájmen je ovlivněn tzv. nediferencovanými tvary jako např. *me*, které se dá použít ve všech podobách (za SE „I“, „me“ nebo „my“), je tedy možné slyšet „me book“ namísto „my book“ nebo „Her paintin‘ wif a spoon“ namísto „She’s painting with a spoon“.

Tento jev ovlivnil i podstatná jména, kdy se můžeme setkat s podobami typu „Mary hat“ namísto „Mary’s hat“.

4 Obecná čeština

Obecná čeština je jazykový útvar interdialektického typu, jenž je užíván v Čechách v užším smyslu, s přesahem na západní Moravu.⁶⁷ Tzv. obecná čeština je při překladu substandardních jazykových útvarů nejčastější volbou, pravděpodobně proto, že se jedná o nespisovný útvar s největším regionálním rozsahem. Díky médiím totiž proniká tento útvar i do oblastí, kde je jako mluveného jazyka používáno jiného interdialektu. Tím se jeho akceptovatelnost a „běžnost“ neustále zvyšuje. Cílem autora překladu (ale i literatury původní, kde se obecná čeština stále více rozšiřuje) je pak vyvolat dojem přirozenosti a mluvenosti jazyka - dříve se jej také využívalo výhradně v dialozích postav. V posledních padesáti letech však obecná čeština pronikla i do pásma vypravěče (vliv měl jistě také fakt, že vyprávěcí perspektiva je často v 1.os.sg.).

Obecnou češtinu lze vymezit na základě odchylek od spisovného jazyka. Podrobně se strukturou obecné češtiny zabývali Petr Sgall a Jiří Hronek. Ve své monografii *Čeština bez příkras* (1992)⁶⁸ podávají podrobný popis obecně českých jevů. My je shrneme jen stručně.

⁶⁶ Dillard J. L.: *Black English: It's History and Usage in the United States*. 1. vyd. New York, Random House 1972. s. 62.

⁶⁷ Chloupek, J. a kol.: *Stylistika češtiny*. 1. vyd. Praha, SPN 1991. s. 54.

⁶⁸ Sgall, P. – Hronek, J.: *Čeština bez příkras*. 1. vyd. Jinočany, H & H 1992.

4.1 Jevy hláskoslovné

Typickým jevem obecné češtiny je diftongizace í/ý v -ej a to hlavně na konci slov (mladý > mladej). Tento jev je přijímán i na západní Moravě. Pokud se ovšem diftongizace přesunuje blíže k začátku slova, její akceptovatelnost na Moravě klesá (od slov typu „zaplacenejma“ až po „vozejk, rejže, vejmysl“).

Dalším jevem je úžení -é- v -í- ve slovech typu „mlíko, polívka, líp, víst“ a v koncovkách adj. neut. „dobrý“ (město), „velký“ (auto).

Jevem, který se částečně shoduje s hláskoslovím hanáckých nářečí, je protetické v- před počátečním o- („vokno, voblíct, vodrážet“). Na severu a východě Moravy jde však o jev vysloveně cizorodý. Jsou také slova, která protezi nepodléhají. Podle Sgalla a Hronka jde hlavně o slova oficiální či knižní, např. „organizace, operativní“, ale i o slova běžná jako „ovoce“ a „ovšem“ (zde protezi brání pravděpodobně následné -v).⁶⁹ Podle Bláhy je pak protetické v- obecně na ústupu.⁷⁰

Produktivním jevem je pak krácení samohlásky v poslední slabice slov. Tím splývají tvary zájmen např. „jí – ji“, „naší – naši“, ale i substantiv, např. „domů – domu“. U sloves se krátí hlavně v 1. os. před koncovým -m („nevím, prosím, letím,“ atd.), ale nejen tam, je doloženo např. „řikat“. Krátí se i v jiných slabikách, např. „upřimnej“, často v ostatních pádech slov, kde došlo ke krácení na konci („tajemník – tajemníkem“).

V mluvené řeči pak dochází ke zjednodušení konsonantických skupin, např. „dyž, dyby, slíkat, šesnáct, du, méno, kerej, ňákej, eslí, eště“.

4.2 Jevy tvaroslovné

4.2.1 Substantiva

Výrazným jevem je jednotná koncovka -ma v instr. pl. u všech skloňovaných slov („domama, peřinama, lidma, tetama“). Koncovky se mohou lišit na Moravě (české „pekařema“ vs. moravské „pekařama“). Tvary stejně

⁶⁹ Sgall, P. – Hronek, J.: *Čeština bez příkras*. 1. vyd. Jinočany, H & H 1992. s. 33.

⁷⁰ Bláha, O.: *Funkční stratifikace češtiny*. 1. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2009. s. 47.

dlouhé jako spisovné („tetama, lidma“) jsou přijímány lépe než tvary s přidanou slabikou („pánama, strojema“).

V lok. pl. mask. a neut. se prosadila koncovka -ách, která nevynucuje přehlásku („klukách, domečkách, střediskách“ proti spisovnému „klucích, domečcích, střediscích“).

U feminin se nekrátí samohláska tvarotvorného základu („trávou, krávou, plícím“ místo „travou, kravou, plicím“). Tvary krácené jsou dnes již považovány za knižní.

4.2.2 Adjektiva

V obecné češtině neexistují jmenné tvary adjektiv, ve verbonominálním přísudku se používá tvarů složených („byl nemocnej“).

V měkkém skloňování podle vzoru „jarní“ se liší pouze instr. pl. „jarníma“ oproti spisovnému „jarními“.

Skloňovací druh tvrdý podléhá hláskovým změnám (úžení, diftongizace), takže nalézáme tvary: sg. mask. a neut.: „dobrej“, „dobryho“, „dobrymu“, „dobrej“ („dobryho“), „dobrej“, „dobrym“, „dobrym“ (-ý před koncovým -m může podléhat krácení na „dobrym“); sg. fem.: „dobrá“, „dobry“, „dobrou“, „dobrou“, „dobrá“, „dobry“, „dobrou“. V plurálu se pak všechny rody vyrovnávají v jednotném paradigmatu: „dobry“, „dobrejch“, „dobrejch“, „dobry“, „dobry“, „dobrejch“, „dobrejma“.

U přivlastňovacích zájmen je nahrazen tvar gen. sg. mask „bratrova“, který je pocitován jako knižní, tvarem „bratrovyho“, dat. sg. pak „bratrovymu“ místo „bratrovu“.

4.2.3 Zájmena

V množném čísle osobních zájmen existuje jeden uniformní tvar pro všechny rody, a to „voni“ – „voni ty vidličky spadly“. Knižní tvary ak. sg. neut. a mask. „je/jej“ jsou nahrazeny tvarem „ho“. I zde se uplatňuje krácení samohlásek, takže vznikají tvary jako „s nim, s tim“.

Deiktické zájmeno „ten“ má mnoho emfatických podob – např. „tenhle, tendle, tenhleten, tenlencten, támhleten“ apod.

Adjektivní tvary přivlastňovacích zájmen se skloňují stejně jako „dobřej“, tedy „mýho, tvejch“ apod. Vedle nich jsou tu tvary s -oj, některé již spisovné („moje“ jako „má“), ovšem některé jsou stále vnímány jako substandardní, např. „mojeho, mojemu, mojima“. Tyto tvary jsou též regionálně omezené.

4.2.4 Slovesa

U přičestí l-ových dochází jako u adjektiv v množném čísle ke stírání rodových rozdílů u feminin a neuter – „města se rozrostly, vobě kola se rozbily“.

U slovesa být je v 1. os. pl. tvar „bysme“ oproti knižnímu „bychom“. Časté je vypouštění slovesa být v minulém čase, např. „já přišel pozdě“. Jedná se o jev omezený na oblast Čech.

V první slovesné třídě má obecná čeština v minulém čase tvary bez nekoncového gramatického -l, tedy „nes, pek, moh“ atd. Opět se jedná o jev na Moravě víceméně cizí. Běžně se ale užívá tvarů 3. os. pl. „děkujou“ namísto spisovného „děkují“.

Ve druhé slovesné třídě převažují tvary „tisknul, uštknul“ nad „tiskl, uštkl“, což se dá vysvětlit jednodušší výslovností. Tam, kde slovesa nekončí na skupinu konsonantů, jsou totiž běžnější tvary bez nekoncového -l, např. „spad, příběh“.

U sloves třetí třídy převládají koncovky -u a -ou ve tvarech „kupuju“ a „kupujou“. Tam, kde došlo k hláskovým změnám v infinitivu („mejt, krejt“) se tato udržuje v celém paradigmatu – „meju, meješ, mejeme“.

Ve čtvrté slovesné třídě se v západní části republiky vyrovnávají tvary 3. os. pl. podle vzoru „sázejí“ – např. „oni prosejí, trpějí“.

U sloves páté třídy k žádným podstatným morfologickým změnám nedochází, časování je shodné se spisovnou češtinou. Podléhají však hláskovým změnám (např. zkracování), popřípadě odpadá koncové -í ve 3. os. pl., tedy „dělaj“ místo „dělají“.

4.3 Větná skladba

Rozdíly mezi spisovnou a obecnou češtinou na poli skladby vznikají hlavně z rozdílů v komunikačních záměrech a také situacích, kde se oba kódy

používají. Jelikož je obecná čeština primárně mluvenou varietou češtiny, bude její syntax tomuto faktu podléhat, tzn. převládat budou souřadná souvětí, výběr spojovacích výrazů bude omezen. Toto jsou však obecně jevy mluveného jazyka, nedají se tedy označit za obecně české.

Pokud budeme stylizovat písemný projev s obecně českými prvky, je však zajisté potřeba vyhnout se složitým podřadným souvětím s archaickými spojkami jako „poněvadž, -li“ apod.

4.4 Lexikum

Většina lexikálního plánu češtiny je společná oběma variantám, spisovné i obecné češtině. Můžeme jej rozdělit podle stylistických příznaků a podle nich pak z řady synonym vybírat.

Sgall a Hronek dělí slova na silně knižní („hvozd, chorý“), slova se slabším knižním nádechem („obuvník, prostořeký“), odborné termíny („obrtlík, nulový vodič“), slova stylisticky neutrální („les, nemocný, umřít“), slova společná obecné i spisovné češtině („švec, hubatý, marodit“), tzv. „vyšší slangové termíny“ („srdcař, trychtýř, prašan“), „nižší slangové termíny“, tedy slova zřetelně nespisovná („nulák, cirkulárka, sajtna“), slova obecné češtiny a v rámci její normy stylově neutrální („šuple, šnytlik, honit se“), obecně česká slova s platností výrazně nespisovnou, většinou mají synonyma ve stylisticky neutrální vrstvě („zdechnout, funus, ksicht“) a slova tabuová a obscenní („prdel“).⁷¹

Takovéto dělení je problematické, neboť jednotlivá slova lze jen těžko označit za „obecně česká“, tedy náležející pouze obecné češtině. Ve většině se jedná o slova prostě substandardní, společná pro více interdialektů.

Jan Chloupek dělí lexémy z hlediska pragmatických složek na neutrální, nepříznakové a příznakové⁷². Za nespisovné pak považuje lexémy s rozvinutými příznaky regionálními a vrstevními. Příznakové vrstvy se pak mohou vydělovat na základě např. časovém (historismy, neologismy), frekvenčním (běžné, řídké),

⁷¹ Sgall, P. – Hronek, J.: *Čeština bez příkras*. 1. vyd. Jinočany, H & H 1992. s. 71.

⁷² Chloupek, J, a kol.: *Stylistika češtiny*. 1, vyd. Praha, SPN 1991. s. 142.

expresivním (eufemismy, hypokoristika, pejorativní slova, vulgarismy, atd.), na základě např. cizího původu apod.

Při stylizaci obecně českého textu opět bude zapotřebí brát ohled i na lexikální plán a výběr odpovídajících prostředků. Bude třeba se vyhnout prvkům knižním a archaickým, na druhou stranu je též nutné udržet míru výrazů substandardních a silně expresivních v mezích únosnosti.

4.4.1 Univerbizace jako prostředek nespisovnosti

Univerbizaci v žádném případě nelze označit za jev pouze obecně český, přesto jej na posledním místě uvádíme jako významný zdroj substandardismů jako takových. Mnoho slov, která jsou považována za nespisovná, vzniklo právě univerbizací, tedy způsobem tvoření, kdy se z pojmu víceslovného stává pojem jednoslovný. Jde převážně o substantiva. K tomuto účelu má čeština široký repertoár koncovek. Některá takto vytvořená pojmenování jsou považována za spisovná („státní zkouška – státnice, hokejová hůl – hokejka“), jiná jsou nespisovná, často díky zvláštnímu hláskovému skladu („tlust’och, vočář“) nebo díky širokému povědomí o víceslovné spisovné variantě („náměstí I. P. Pavlova – Pavlák, jídelní vůz – jídelák, cestovní příkaz – cest’ák“).

Praktická část

V praktické části této diplomové práce budeme hodnotit překlad románu Alice Walkerové *Barva nachu* z hlediska funkčně ekvivalentního, s důrazem na cílový text. Naším úkolem bude zhodnotit konzistentnost a vhodnost zvoleného jazykového útvaru, jímž byl román přeložen.

5 Alice Walkerová

Před samotnou analýzou překladu považujeme za vhodné zmínit se o autorce románu Alice Walkerové.

Alice Walkerová se narodila 9. února 1944 ve městě Ward Chapel, Georgia. Od mládí ji rodiče povzbuzovali k tvůrčí činnosti. Jako spisovatelka začala svou kariéru prózou „To Hell with Dying“ (1967), její první román *The Third Life of Grange Copeland* vyšel jen o tři roky později. Alice Walkerová obdržela v roce 1983 jako první afroamerická žena Pulitzerovu cenu a také National Book Award, obě za její pravděpodobně nejznámější román, *The Color Purple*.

5.1 *The Color Purple* – *Barva nachu*

Román *Barva nachu* je příběhem Celie, nevzdělané černošské dívky, jež v průběhu života poznává sama sebe a snaží se najít své místo ve světě. O svém životě píše dopisy Bohu. Celie je v dětství sexuálně zneužívána svým otcem a záhy porodí dvě děti, které jsou jí odebrány. Její těhotenství je také důvod, proč Celie velmi brzy přestane chodit do školy. Její mladší sestra Nettie má větší štěstí – podaří se jí od otce utéct a odjet s duchovním a jeho rodinou (jež shodou okolností vychovává Celiiny děti) do Afriky, kde působí jako misionářka.

Celie se provdá a díky svému manželovi pozná Shug Averyovou, zpěvačku, která Celiu změní život. Postupně Celiu ukáže, jak se dá v životě i radovat a něčeho dosáhnout.

Barva nachu je román epistolární, veškeré dění vidí čtenář zprostředkovaně skrz dopisy hlavní hrdinky a její sestry. Celie píše o svém životě Bohu, později pak Nettii. Nettie adresuje své dopisy Celii. Přímé mluvčí má tedy román jen dva – Nettie a Celie.

Nettiin jazyk je stylisticky v podstatě bezpříznakový, spisovný. Díky svému vzdělání a kontaktu se vzdělanými lidmi mluví velmi dobře anglicky. Naproti tomu Celie používá černošské angličtiny se všemi jejími znaky, často má také problémy s pravopisem. Jazyk ostatních postav lze hodnotit jen velmi těžko, neboť všechny dialogy jsou podávány nepřímou řečí skrz Celiiny dopisy. Lze tedy jen těžko určit, co dotyčný doopravdy řekl a jak si to Celie ve svém dopise upravila. Přesto lze v překladu v reprodukované mluvě jednotlivých postav rozeznat alespoň určité tendence (např. mluva bělochů), čímž se budeme podrobněji zabývat v šesté kapitole.

6 Barva nachu a její český překlad

Barva nachu vyšla česky v nakladatelství Argo v roce 2001, přeložil ji Jiří Hrubý. Jiří Hrubý je členem Obce překladatelů. Překladům z angličtiny se věnuje od 90. let minulého století a na svém kontě má mnoho titulů, mezi nimi např. knihy Raymonda Carvera, Bernarda Malamuda či Williama Saroyana.⁷³

6.1 Jazyková situace originálu

Specifickým rysem románu je fakt, že neobsahuje žádnou přímou řeč. Všechny promluvy jsou zaznamenány písemně ve formě dopisů. V prvním dopise je dokonce využito typografického prostředku přeškrtnutí písma k dosažení pocitu autentičnosti („~~I am~~ I have always been“) ⁷⁴. Hrdinka píše Bohu a snaží se tedy pravděpodobně psát, jak nejlépe dovede.

⁷³ Jiří Hrubý. <http://www.obecprekladatelu.cz/H/HrubyJiri.htm>. 12.11.2010.

⁷⁴ Walker, A.: *The Color Purple*. London, Phoenix 2004. s. 3.

Jak již bylo řečeno, můžeme v knize oddělit dvě stylistické roviny – jazyk Celie a „jejích lidí“ – její rodiny, dětí a přátel, a jazyk Nettie, vzdělané misionářky.

6.1.1 Jazykové prostředky černošské angličtiny

Walkerová využívá v románu veškerých prostředků, které jí tento sociolekt nabízí.

V gramatice je výrazným jevem vynechávání sponových sloves nebo jejich nahrazování invariantním „be“. K vynechání dochází hlavně u verbonominálních predikátů - „she too young,“ (8)⁷⁵, „she in her room crying“ (9), „Now I know Nettie alive“ (133), „but some things pleasant“ (190) atd. Invariantní „be“ se pak uplatňuje ve složených slovesných tvarech průběhových – „two children be making mud pies“ (37), „Nettie be coming home“ (129) aj. Často dochází k vynechání sponového slovesa v několika větách za sebou, čímž se dosahuje stereotypnosti větné stavby: „Well, this my house. This my land. Your boy Harpo in one of my houses, on my land.“ (53)

Flexivní koncovka -s přítomného času prostého ve 3. os. sg. se vyskytuje poměrně málo a téměř vždy u jiné osoby. Velmi často v 1. os. sg – „I sleeps“ (41), „I feels“ (1, 16, 43, 103), „I calls“ (17), „I haves“ (89), někdy také v 1. os. pl. – „we calls“ (17) nebo 3. os. pl. – „they calls“ (91).

Ve 3. os. sg. je konzistentně tato koncovka vynechávána. Stejně tak v záporu nenajdeme tvar „doesn’t“, ale pouze tvar „don’t“.

Dalším frekventovaným jevem je vyjádření minulého času. Tato otázka je trochu problematická, protože u mnohých vět je možná dvojí interpretace – tedy jak čas minulý, tak přítomný – není přítomno např. časové adverbium, které by časový rámec jasně určilo. Rozlišování komplikuje vyprávěcí situace, kdy Celie popisuje, co se už odehrálo (tedy by mělo jít o čas minulý), ale na druhou stranu je možné, že v jakoby deníkovém záznamu využívá prezenta jako vyprávěcího prostředku. V mnoha případech tedy nelze jasně říci, zda jde o čas přítomný, či o vynechání koncovky času minulého.

⁷⁵ Tento a všechny následující příklady z Walker, A.: *The Color Purple*. London, Phoenix 2004. Příslušné strany uvádíme za příklady v závorkách.

Někde je ovšem situace jasná. Pak se můžeme setkat se třemi možnostmi – minulý čas bez koncovky či nepravidelného tvaru – „I think bout Nettie, dead. She fight, she run away.“ (22); nenáležitý tvar minulého přičestí – „knowed“ (15, 220), „throwed“ (53), „kilt“ (4); a nebo, a to ve většině případů, správný tvar, jak pravidelný, tak nepravidelný – „said“, „told“ (38), „took“ (39), „fell“ (8), „spent“ (223), „winked“ (7), „learned“ (11), dokonce i u hláskově složitých tvarů jako „thought“ (6, 62, 97, 224 aj.) nebo „bought“ (95).

V textu lze nalézt i správný a „špatný“ tvar v jedné větě: „Tell him how much that quarter he give you meant to you.“ (87). Predikace „he give you“ logicky předchází predikaci „meant to you“, ale zdá se, že mluvčí ji vnímá spíš jako fakt, u něž není potřeba gramatický čas vyjadřovat.

Tvary minulého přičestí zakončeného na -ed bez této koncovky najdeme i v jiných slovesných tvarech, např. „Sofia not being punish enough“ (89), „hair ain't been comb“ (14) atd.

V záporu pak najdeme spisovné „didn't“ a holý infinitiv daného slovesa nebo tvar používající lexikální zápor „never“ – „She never write.“ (19).

Co se týče minulých tvarů slovesa „to be“, najdeme ve většině případů jednotný tvar „was“ bez ohledu na osobu.

V přítomném čase má sloveso „to be“ relativně malý výskyt, hlavně kvůli elipse sponových sloves. Přesto najdeme některé jeho tvary, i když se vyskytují výjimečně a ne vždy ve správné osobě – „I'm roasted coffee bean color“ (28), „wives is like children“ (35), „how happy he is now“ (36), „you sure is ugly“ (44), „I is just a bag of bones“ (47), „you're my friend“ (226), „women... is lying“ (240) apod.

Preverbální „done“ se vyskytuje jako výraz ukončenosti děje (perfektivnosti): „Well, Sir, I sure hope you done change your mind.“ (9) Zajímavá je odpověď, kdy mluvčí použil sloveso „to be“ – „Can't say I is.“⁷⁶ (9) Z toho vyplývá, že odpovídající mluví o výsledku procesu. V SE by na obou místech bylo „have“ („you have changed your mind“, „I can't say I have“). I

⁷⁶ Česky: „Doufám, pane, že ste si to rozmyslel, povídá pan ----- . To teda asi ne, táta na to.“ (17)

v dalších příkladech jde o právě ukončený děj: „The woman he had helping him done quit. His mammy done said No More.“ (12)⁷⁷ „Well, us done help Nettie all we can.“ (19)⁷⁸ I zde by bylo možné tyto tvary nahradit předpřítomným časem.

Nejednoznačnou záležitostí je přivlastňování. Pokud se jedná o vlastní jméno, je většinou v základním tvaru – „Albert Mr ----- name“ (45), „Shug Avery pee“ (53), „Grady bed“ (102), ale najdeme i tvary s přivlastňovacím morfémem, někdy bez apostrofu, „Harpos feeling“ (28), někdy s ním, „Odessa’s husband“ (98). Ty se ale vyskytují jen výjimečně.

Pokud se přivlastňuje zájmenem, situace se různí. Zájmeno „they“ je ponecháno v původním tvaru namísto spisovného „their“ – „they husband“ (53), „they house“ (53), „they spelling“ (18), „they hair“ (20), naproti tomu ostatní zájmena jsou konzistentně ve správném tvaru – „his hands“ (93), „her clothes“ (87), „her hair“ (27), „my other little baby“ (5).

Systém osobních zájmen je v podstatě shodný se SE, jen u zájmeně 1. os. pl. v pozici podmětu je velmi častý tvar „us“ namísto „we“ – „us three set together“ (55), „us all had dinner“ (179), „us leaving“ (180). U jiných zájmen tento jev nepozorujeme.

U substantiv najdeme rozdílnosti v nepravidelných plurálech. Např. tvar „women“ se sice vyskytuje ve většině případů, ovšem najdeme i tvar „womens“ (42). Naproti tomu nesprávný plurál „mens“ jasně převažuje nad spisovným „men“. Vyskytují se i pravděpodobně hyperkorektní tvary „policies“ (81) a „peoples“ (82). U slova „teeth“ opět dochází ke kolísání. Převažuje tvar „teef“, ale najdeme i tvar „toofs“ (130), stejně jako „foots“, ale i „feets“ (obojí 44).

Několikanásobný zápor je velmi frekventovaným jevem. Velmi často je realizován záporným tvarem slovesa a záporkou „no“ před substantivem, popř. adjektivem, nebo příslovcem „never“ – „she don’t look no special way at all“ (19), „they won’t let me see no mens“ (96), „you better never tell nobody but God“ (3), „that wouldn’t be no improvement“ (175), „but I never had no house“ (221). Nemůžeme ovšem říci, že by několikanásobný zápor byl většinový.

⁷⁷ Česky: „Vodešla mu posluhovačka a jeho mám a prohlásila: Tak dost.“ (20)

⁷⁸ Česky: „Tak už sme pro Nettie udělali co sme mohli.“ (26)

V mnohých případech najdeme ve větě jediný zápor – „I don't think it a tape worm.“ (57); „Don't be a fool,...“ (221); „I never even remember Ma calling him by his name.“ (220). Ve světle těchto vět se věty s několikanásobným záporem jeví jako emfatické, což ovšem může být způsobeno interferencí češtiny.

Tvoření otázek také není standardní. Dochází k vynechání pomocného slovesa „do“ nebo „have“, u slovesa „to be“ pak k převrácenému slovosledu nebo taktéž jeho elipse, pokud následuje nominální část predikátu nebo předložka – „Why she leave?“ (163); „What it say?“ (223); „Any more letters come?“ (186); „Where they is?“ (47); „What it is?“ (99); „Where she at?“ (53); „The children here?“ (163); „What the trouble?“ (93) apod.

Interpunkce je v textu velmi málo, např. žádná přímá řeč není uvozena uvozovkami. Většina uvozovacích vět je od přímých promluv alespoň oddělena čárkou, i když ani toto není pravidlem, např. „She say Naw, I ain't gonna.“ (3) Někde jsou čárky namísto spojovacího výrazu, pro zachování smyslu, např. „...and she carrying a little snakeskin bag, match her shoes“ (44). Zde by v SE byl spojovací výraz „that“ bez čárky. Čárkami jsou oddělovány několikanásobné větné členy, a to i v případě, že poslední člen je připojen navíc spojkou „and“ – „She got on a starch and iron dress, high heel shoes with scuffs, and a old hat somebody give Shug.“ (87).

V hláskosloví při zachycení mluvené řeči nedochází k mnoha deformacím, neboť by značně ztěžovaly čitelnost textu. Přesto se náznaky vyskytují, většinou velmi konzistentně. Dochází k záměně hlásek – např. „ast“ (4, 8, aj.) namísto „ask“, k ortografickému přizpůsobení výslovnosti – „git“ namísto „get“ – „get“ se ve své správné podobě v knize vyskytne pouze dvakrát; „teef“ (25, 47 aj.) namísto „teeth“ apod. Dalším příkladem může být vynechávání první nepřízvučné slabiky ve slovech „bout“ a „cause“ namísto „about“ a „because“. V menší míře se to týká i jiných slov, např. „nuff“ (16) namísto „enough“, „thout“ (16) namísto „without“, „stead“ (101) namísto „instead“, dokonce i slov delších jako „miration“ (19) namísto „admiration“.

Stylisticky výrazným rysem, i když frekvenčně ne až tak častým, je porušený pravopis z neznalosti slova. Jedná se samozřejmě hlavně o slova cizího původu, jako „preshate“ (90) namísto „appreciate“, „cuss“ (4) namísto „curse“, „embrody“ (15) – „embroider“, „bidniss“ (15) – „business“, „tension“ (18) – „attention“, „newmonya“ (20) – „pneumonia“, „specs“ (36) – „suspects“ nebo „expects“, „two berkulosis“ (42) – „tuberculosis“ apod.

6.1.2 Jazyk Nettie

Nettie píše ve svých dopisech spisovnou angličtinou, využívá pestřejší repertoár nejen lexikální, ale i syntaktický. Nedělá chyby a používá správně interpunkci.

6.2 Jazyková situace překladu

Překladatel se rozhodl při převodu do češtiny využít nespisovného útvaru založeného na obecné češtině. Naším záměrem je podrobit jej analýze z hlediska konzistentnosti a adekvátnosti, resp. ekvivalentnosti vzhledem k originálu.

Rozdíl mezi dopisy Celie a Nettie je i v překladu patrný. Zatímco Celie píše nespisovně, Nettie se vyjadřuje naprosto spisovným jazykem. V originále je pásmo vyprávění Celie v podstatě homogenní, i když reprodukuje řeč někoho jiného. V českém překladu však můžeme jasně vydělit mluvu bělochů, k čemuž není v originále dán důvod. Jako příklad nám poslouží promluva starostovy ženy (kterou samozřejmě reprodukuje Celie ve svém dopise):

„Yes, she say. Home. You ain't been home or seen your children in a while, she say. Ain't that right?“ (96) „She clear her throat, laugh some more. Look where you sitting.“ (97)

V překladu vypadají tyto pasáže naprosto spisovně: „No ano. Domů. Přece už jsi tam dlouho nebyla a neviděla ses se svými dětmi. Že mám pravdu?“ (97)⁷⁹ „Zase si odkašlala a znovu se zasmála: Tak se koukni kde sedíš.“ (97) Spisovnost pasáže příliš neoslabí ani prostředky stylizace mluveného projevu (parcelace).

⁷⁹ Tento a další české příklady z: Walker, A.: *Barva nachu*. 1. vyd. Praha, Argo 2001. Příslušné strany uvádíme v závorkách v textu.

Aspoň malým ospravedlněním může být jiná pasáž, kde přece jen starostova žena mluví jinak než ostatní (použije předpřítomný čas), ale i zde najdeme prvek nespisovnosti (zkrácené „‘em“): „That’s the problem, she say. Have you ever seen a white person and a colored sitting side by side in a car, when one of ‘em wasn’t showing the other one how to drive it or clean it?“ (97) Překladatel se zde pravděpodobně pokusil mírně snížit promluvu starostovy ženy lexikálním prostředkem, který ovšem v kontextu spisovných koncovek působí až příliš expresivně: „A v tom je právě ta potíž, povídá. Už jsi někdy viděla aby běloch seděl v autě vedle barevného, pokud tedy jeden z nich toho druhého neučí řídit nebo mu neukazuje, jak má auto vypucovat?“ (97)

Ještě výraznějším příkladem je promluva Mary Jane, starostovy dcery, na samém konci románu: „How Henrietta doing? she ast. Then she whisper, I brought her something with yams so well hid she won’t never suspect.“ (238)

„Ain’t little Raynolds sweet? say Miss Eleanor Jane, to Sofia. Daddy just love him, she say. Love having a grandchild name after him and look so much like him, too.“ (238)

Český překlad v promluvách Eleanor Jane opět naprosto spisovný: „A jak se má Henrietta? zeptala se a pak eště zašeptala: Přinesla jsem jí tak zamaskované jamy že to určitě nepozná.“ (222)

„Že je Raynoldík moc roztomilý? řekla Eleanor Jane Sofii. Táta je z něj celý pryč. Je rád, že mu dal venkovské jméno a taky že mu je tak podobný.“ (223)

Je zřejmé, že překladatel předpokládal, že běloši budou mluvit standardní angličtinou, která je do uvedené podoby zkreslená Celiinou perspektivou. To, že jejich promluvy přeložil spisovně, je ovšem diskutabilní krok, protože i v češtině vnímáme všechny postavy skrze jednu, která svou dikcí převypráví všechno ostatní.

Originál nerozlišuje tykání a vykání, a tak se musel překladatel rozhodnout, jestli si budou postavy v románu vykat nebo tykat. U většiny postav je situace jasná a daná např. věkovým rozdílem. Sporná situace nastává ve vztahu Celie a Shug. Shug oslovuje Celie střídavě jen jejím jménem anebo titulem „Miss“ (v češtině „paní“), a to v průběhu celého románu, takže je těžké se

rozhodnout, zda jí tyká nebo vyká. Překladatel se podle nás správně rozhodl pro tykání, pravděpodobně proto, že si obě ženy v průběhu děje vytvoří velmi úzký vztah.

Hlavním bodem naší analýzy je překlad Celiiných dopisů a nespisovných prvků, které překladatel v textu použil. Rozebereme je postupně podle jazykových plánů.

6.2.1 Jevy hláskoslovné a ortografické

6.2.1.1 Jevy ortografické

Tam, kde dochází k hláskovým změnám, je tento fakt reflektován i v pravopise. Záměrným chybám např. v dvojicích i/y se však Hrubý vyhýbá, což odpovídá rysům originálního textu. Jedním ze dvou jevů, ve kterém se záměrně chybuje, jsou zdvojené souhlásky ve slovech typu „pana“ (17), „rodiná známá“ (50), „stiný“ (65) „měkej“ (180) nebo „dobročinej“ (181). Druhým je pak skupina „mně“ ve slovech „příjemě“ (78) a „zapoměl“ (89).

Tyto jevy můžeme považovat za kompenzaci chybného pravopisu složitých anglických slov (viz závěr kap. 6.1.1). Přímé ekvivalenty těchto slov totiž nejsou schopny reflektovat složitost anglického pravopisu, neboť jde často o slova úplně běžná a ve svém hláskovém skladu jednoduchá. (viz Příloha 1)

6.2.1.2 Jevy hláskoslovné

V textu je důsledně dodržována změna $y > ej$ v koncovkách přídavných jmen, takže se pravidelně setkáme s tvary jako „pyšnej“ (42), „vyvinutej“ (58) apod. Tyto koncovky jsou dodržovány i v nekoncevé pozici, např. „mohutnejma“ (100), „zelenejma“ (156) nebo „bílejma“ (158). U některých slov použil překladatel zmíněnou změnu i v základu slova, což pro čtenáře z Moravy může působit trochu rušivě. Jde o slova jako „vozejku“ (87), „nejvejš“ (157), „ozejvá“ (189), „netopejry“ (191), „vymejšlí“ (213), „obejváku“ (221), „mejch, mejm“ (222), „ozejval“ (224), „stejská“ (227), „bejt“ (231), „tejden“ (237), „cejtim“ (238), „přemejšlíš“ (238) apod.

Úženi $\acute{e} > \acute{i}$ je také důsledně dodržováno, a to ve všech pozicích, kde k němu může dojít – „jasný jak facka“ (168), „drobný překvápka“ (169), „kus smaženého“ (61), „mlíko“ (61), „navlíknul“ (230), „oblíct“ (221) apod.

Protetické v- je jevem méně konzistentním. Většinou se i v rámci jedné stránky setkáme s tvary s protetickým v- i bez něj. Např. na straně 174 najdeme tyto tvary: „vode mě“, „vo tu“, „s divokejma očima“, „objala jí“, „od jejího“, „o všecko“ a „o nic víc“. Je vidět, že místa, kam bude protetické v- umístěno, byla vybírána náhodně a bez jakéhokoli systému. Dokonce i slova expresivní, kde se použití proteze přímo nabízí, jsou často ponechána bez ní: „odkrágovali“ (94), „odbouchnul“ (111), „na okresce“ (98), „očumování“ (72), „odfrkne“ (66) atd. Také v pozici po předponě, kde je proteze velmi běžná, se jí často nedočkáme: „neohlídnou“ (81), ale „nevohlíží“ (63), „doopravdy“ (82, 83), „zopakovala“ (186), „neopouštěj mě“ (212), ale „nevopouštěj mě“ (12).

Tato nahodilost pak vede k větám, kde se dost nesourodě oba tvary stýkají: „Její oči obdivujou to i vono.“ (79) „Odešla vodsud' pryč.“ (107) „Ona vode mě odešla.“ (157)

Zajímavá je statistika výskytu protetického v- u běžných slov. Vybrali jsme pro tento účel tři slova – „okno“, „oči“ a předložku „o“. Ve všech případech se neprotetizovaný tvar vyskytoval častěji. U slova „okno“ šlo o 75 %, u slova „oči“ už o 79 % a předložka „o“ jasně převládla nad „vo“ v 87 % případů⁸⁰. Překladatel se zřejmě snažil vyhnout přílišnému přetížení protetickým v-, které je příliš příznakové a v moravských oblastech považováno za cizorodé.

Velmi důsledně dochází v textu ke krácení samohlásek před koncovým -m, což se týká hlavně 1.os.sg. sloves – „snažim“ (98), „předklonim“ (98), „divim se“ (30), „neumim“ (230) apod. Krátí se ovšem i jinde, např. důsledně u sloves „povídat“, „říkat“ a „podívat“ ve všech tvarech, v záporu slovesa „být“ ve 3.os.sg. „neni“ nebo u přivlastňovacího zájmeně „její“, které má v lok. tvar „jejim“. U osobního zájmeně „ona“ však nedochází ke krácení „jí“ na „ji“, jak naznačují Sgall a Hronek, ale naopak k dloužení a tím ke sjednocení tvarů dat. a ak. na „jí“,

⁸⁰ „okno“ – 12 výskytů, „vokno“ - 4 výskytů; „oči“ – 46 výskytů, „voči“ – 12 výskytů; „o“ 93 výskytů, „vo“ - 13 výskytů.

a to i v předložkovém tvaru „ní“ – „slyšela sem jí“ (11), „jestli jí tu nechceš“ (51), „aby na ní líp viděly“ (50) apod.

Před koncovým -m dochází ke krácení i u jiných slovních druhů než u sloves, např. u adjektiv a zájmen - „vším tím pudrem“ (50), „křestním ménem“ (51), „tím svym hláskem“ (80), „v přednim pokoji“ (105), „a v dalším – hodně tlustym, odeslanym“ (117) a ojedinele i jinde, např. „králik“ (104) nebo „pani“ (např. 52 aj.). Tento rys působí velmi přirozeně a dodává textu ráz mluvenosti a autentičnosti.

Stylisticky výrazným jevem je zjednodušování konsonantických skupin. K tomu dochází v závislosti na mluvené podobě jazyka, kdy se často složitější skupiny zjednodušují. Jeden např. o počáteční skupinu „kd“, která je důsledně zjednodušována na „d“ ve slovech jako „dyby“, „dyž“⁸¹, u slova „vždycky“ a „vždyt“ jsou pak elidovány první dva konsonanty na „dycky“ a „dyt“. Skupina „kt“ ve slově „kterej“ se až na výjimky zjednodušuje na „k“ a „kerej“. Počáteční j- se důsledně vypouští, a to jak u tvarů slovesa „být“ – „sem“, „seš“, „ste“, tak u slov jako „jestli“ a „ještě“, kde najdeme tvary „estli“ nebo „esli“ (ale na str. 20 a 21 dvakrát tvar „jestli“) a „eště“. Počáteční j- se vypouští i u slov „jméno“ a „jmenovat“ a ve tvarech slovesa „jít“ – „de, deme, du“. Počáteční „d“ je vypuštěno u slova „cerka“ (23), ale skupina „dc“ je zachována ve slově „srdce“ (71, 226, 238). Adjektivum „nějaký“ se podle nespisovné výslovnosti zkracuje na „ňáký“. Tvar „vezme“ slovesa „vzít“ je důsledně zjednodušován na „veme, vemem“ (např. 36, 224 aj.), stejně jako tvar „dozvěděla“ na „dověděla“ (19). Náhodně pak dochází ke zjednodušení skupin u některých delších slov, např. „přesvěčovat“ (96), „nejrači“ (109) – ale „nejradši“ (240), „poněvač“ (47, 98) nebo „desetisíckrát“ (16). Jiná slova, která by byla vhodným kandidátem pro zjednodušení, zůstávají ve spisovné podobě, např. „čtrnáct“ (11), „svědčit“ (40), „vlastně“ (76), „patnáct“ (238) aj. V drtivé většině jsou hláskoslovné jevy dodržovány důsledně, čímž je dosaženo docela dobré konzistentnosti textu.

⁸¹ Na str. 206 se dvakrát za sebou vyskytne „když“ v nezjednodušené podobě, což lze považovat za přehlédnutí.

Výjimky vzniklé pravděpodobně přehlédnutím nejsou až tak hojné a nenarušují příliš integritu textu.

K hláskoslovným jevům překladu nelze mechanicky přiřadit stejnou kategorii originálu, neboť takovýchto jevů je v něm jen velmi málo. Výjimkou mohou být zjednodušené konsonantické skupiny, které bychom mohli spojit jako funkčně ekvivalentní s vypouštěním nepřízvučné slabiky na začátku slova (viz kap. 6.2.1). Přímé ekvivalenty opět neodpovídají (viz Příloha 2), protože v češtině není takovýto způsob deformace možný.

6.2.2 Jevy tvaroslovné

Ve shodě s obecnou češtinou je dodržována koncovka -ma v instr. u všech skloňovaných slov – „mezi prsama“ (21), „s úkolama“ (25), „s nima“ (29), „jima“ (32), „s kumpánama dvakrát tak starejma“ (37), „s hořkejma solema“ (45) apod. V daném kontextu je celkem zarážející tvar „krčim rameny“ (47), který je knižní a působí rušivě, namísto by byl tvar „ramenama“.

V lok. mask. a neut. pak dominuje koncovka -ách, která nezpůsobuje přehlásku – „po všech těch děčkách“ (11) nebo „červenejch střevíčkách“ (71).

V systému přídavných jmen dochází k vyrovnávání tvarů v plurálu u tvrdého vzoru na tvar „mladý“, mizí tedy „mladí“, „mladé“ i „mladá“, takže zaznamenáváme spojení jako „ženský sou dobrý“ (30), „ruce má svalnatý“ (40), „vošklivý lidi“ (46), „pocuchaný vlasy“ (49) apod. Tento tvar se prosazuje i u feminin a neuter, kde je výsledkem úženi $\acute{e} > \acute{i}$, „u jedný tváře“ (49), „stejný auto“ (97), „mladý a svěží srdce“ (220) atd.

U přivlastňovacích přídavných jmen platí, že jmenné tvary se nepoužívají. Místo nich jsou tvary složené, které navíc podléhají obecně českým (nebo obecně řečeno nespisovným) hláskovým změnám. Setkáme se tedy s tvary jako „Nettýnejch učebnic“ (19) i „Nettýjiný dopisy“ (113), „dvě Sofiiný ségry“ (87), „Sofiinym manželem“ (89), „táta tý Harpový holky“ (36), „máminej kamarád“ (91) nebo „Shuginejch plakátů“ (70). I zde se však najdou výjimky, jako „Sofiinu paži“ (81) nebo „Shuginu lesklou černou kůži“ (71).

U přivlastňovacích zájmen se uplatňují hláskové změny – í/ý > ej - „svejch, mejch“ a tvary „mé, tvé“ s úžením é > í, tedy „mý nebožátka“ (17). Tam, kde je taková změna možná, je ve velké většině případů i provedena. Výjimky se opět najdou: „tvá pitomá máti“ (105), „o tvou mámu“ (186), „o mou židli“ (212). V těchto případech by se dalo využít hovorových a nespisovných tvarů „tvoje“, „tvojí“ a „moji“ případně „mojí“.

Nápadné je užití spisovného tvaru osobního zájmeny „ono“ v ak. sg. „je“ – „nakonec Sofii dítě podá a ta si je opře...“ (68). Zde měl být knižní tvar bezpochyby nahrazen hovorovým tvarem „ho“.

Většina sloves je v přítomném čase, takže minulých příčestí najdeme v textu relativně málo. Přesto můžeme říct, že pro první třídu platí vynechávání koncového -l v mužském rodě, např. „přines“ (36, 84), „přived“ (42) – ale „přivedl“ (27), „neřek“ (46, 50), „nepomát ses“ (51) aj.

Ve druhé třídě pak můžeme sledovat používání tvarů podle vzoru „mine“ u sloves vzoru „tiskne“ – „vyseknul“ (26), „popadnul“ (34), „nevšimnul“ (71), „natáhnul“ (173) aj.

Ve čtvrté třídě se vyrovnávají tvary podle tvaru „sázejí“ a dochází k odpadání koncového -í, takže v textu nalezneme tvary jako „spěj“ (75), „neslyšej“ (81), „udeřej“ (87), „líběj“ (167), „nechoděj“ (170); stejné „odpadání“ koncového -í sledujeme i v páté slovesné třídě: např. „dělej“ (69), „chovaj“ (171) nebo „nastávaj“ (177).

Chyby ve slovesném způsobu, a tím změny významu se překladatel dopustil na str. 111, kde je výjimečně použito pomocné sloveso „would“, které jasně indikuje podmiňovací způsob. Větu „... that love would have to go some to be better than ours“ překladatel převedl jako „...že láska musí jít furt někam dál aby byla lepší než ta naše“ (111). Podle našeho názoru je to ale chybná (a logicky nesmyslná) interpretace, neboť Shug mluví o lásce obecně, tedy že „to už by musela láska udělat nevim co aby byla lepší než ta naše“.

U všech výše popsaných tvaroslovných jevů můžeme mluvit o důsledném používání, minimálně v pásmu Celie. Pokud se vyskytnou nějaké odchylky, pak je to v mluvě jiných postav nebo ojedinělý jev vysvětlitelný jako nedopatření.

Zde je nutné posuzovat funkční ekvivalenci celého morfologického plánu, neboť nelze žádným způsobem určit, který jev originálu by měl odpovídat určitému jevu v překladu. Jako celek však můžeme morfologický plán zvoleného jazykového útvaru považovat za funkčně ekvivalentní s originálem.

6.2.3 Jevy syntaktické

V syntaktickém plánu očekáváme jednoduchou větnou stavbu s použitím běžných spojek, stereotypní syntax a opakování větných vzorců.

Jak již bylo řečeno, jde o text pouze psaný, se spoustou reprodukováné přímé řeči. V originále autorka používá převážně jednoduché věty, přímá řeč je od uvozovací věty oddělena pouze čárkou.

V češtině je v textu více souvětí, což je dáno mimo jiné také povahou češtiny, která má tendence k delším větným celkům, např. i kvůli absenci možnosti zkracovat predikace nominálními vazbami. V několika málo případech lze o překladatelských řešeních v rámci syntaxe polemizovat. V jednom případě zvolil překladatel chybný slovosled. Jelikož jde o věc aktuálního členění, musíme uvést delší citát:

„Nemá bráchu Jimmyho? zeptá se Pískle.

To má, povídá pan ----- . Jeho brácha se Jimmy menuje.“⁸² (88)

Tento slovosled působí značně nepřírozeně. Lépe by bylo zvolit obrácené pořadí slov, tedy „menuje Jimmy“, čímž se jádro výpovědi zásadně nezmění a věta působí mnohem lépe.

Na jiném místě překladatel špatně interpretoval infinitivní konstrukci: „I never really wanted Albert for a husband. But just to choose me,...“ (112) Je jasné, že druhou větu je nutno interpretovat jako „I wanted him to choose me“, tzn. „Jen sem chtěla, aby si mě vybral“, a nikoli jak ji podává český překlad „Ale on si mě vybral“ (112).

V textu se také setkáme s několika případy použití instrumentálu, které působí knižně a tudíž v našem textu nepatřícně: „Její největší starostí je prostě to aby nemusela dělat nějaký bělošce služku.“ (90) „Syn je učitelem v indiánský

⁸² V originále: „Got a brother name Jimmy? ast Squeak. Yeah, say Mr ----- . Brother name Jimmy.“ (86)

rezervaci.“ (226) „A kdo je otcem?“ (38). Ve všech případech by se dal instrumentál nahradit nominativem, který by působil daleko víc hovorově. Posledním příkladem je věta „...ale to jen proto že je mi stejnou záhadou jak člověk na měsíci.“ (238) Tady by se knižní instrumentál dal nahradit předložkovou vazbou a nominativem, např. „...protože je pro mě stejná záhada jak člověk na měsíci.“

6.2.3.1 Interpunkce

Interpunkce je v textu používána nahodile. Reprodukované přímě řeči nejsou odděleny uvozovkami. Čárky mezi větami v souvětí ve většině případů chybí. Oslovení jsou oddělena čárkami jen výjimečně. Tato koncepce podle nás odpovídá stylu originálu.

6.2.4 Jevy lexikální

6.2.4.1 Výrazy expresivní

Míra vyloženě expresivních slov je v textu relativně nízká. Expresivity se dosahuje jinými způsoby, hlavně využíváním obecně českých jazykových prvků. Nelze jednoduše hodnotit vztahy mezi konkrétními lexikálními jednotkami, protože vypovídací hodnota takového srovnání je v případě uměleckého textu relativně nízká. Zatímco angličtina v tomto případě může vyjádřit expresivitu např. chybějícím sponovým slovesem, v češtině se část této expresivity přenáší do plánu lexikálního. Proto v českém překladu najdeme slovo „fakany“ (237) oproti anglickému neutrálnímu „children“ (256), „vykopli“ (231) oproti „throw out“ (249), „bordel“ (224) oproti „messing it up“ (240), „poblila“ (222) oproti „vomit“ (238) atd. Toto však nelze označit za chybu, neboť se jedná o kompenzaci expresivity vyjádřené v angličtině jiným způsobem.

Najdeme ovšem i výrazy, které se do textu díky jeho povaze příliš nehodí. Jedná se např. o frazém „nemáš na to někoho proklít“ (178)⁸³, který nám připadá příliš moderní, stejně jako výraz „trsat“ (111)⁸⁴ a „Harpo má depku“⁸⁵ (82).

⁸³ V orig. „You can't curse nobody.“ (187)

⁸⁴ V orig. „do the moochie“ (111)

⁸⁵ V orig. „Harpo mope.“ (80)

V prvním případě by překladatel mohl vyjádřit pochybnosti např. otázkou, „Copak ty můžeš někoho proklít?“ Výraz „trsat“ lze pak snadno nahradit neutrálním „tancovat“ a expresivní příznak posunout jinam. Anglický výraz „mope“ znamená „být sklíčený, apatický, v depresi“. Dal by se nahradit nějakým idiomatickým výrazem, který neodkazuje tolik k moderní době, např. „Harpo je jak přejetej (parním válcem)“ nebo „Harpo je jak tělo bez duše“. Také spojení „v pohodě“⁸⁶ (61) ve smyslu „v pořádku“ je až příliš současné a dalo by se nahradit výrazem jako „dobrý“ „ujde to“ apod.

Dalším sporným místem je překlad výrazů „bloomers“ a „drawers“ (obojí 75), obojí značící dámské spodní prádlo. Překladatel použil výrazy „gařky“ (76) a „kařata“ (77). Druhý výraz se ale asociuje spíše s normálními kalhotami, takže dochází k nejasnosti situace („stáhnou si gařky...“ (76), „honem vytahuju kařata a stahuju šaty“ (77)). Pokud pomíneme fakt, že „gařky“ jsou moravismus, bylo by lepší použít tento výraz v obou případech, aby bylo jasné, že jde o stejnou věc, nebo použít jiný výraz namísto „kařata“ (např. „spodřáry“), aby zůstala denotace zachována.

Poslední skupinou jsou lexémy nehodící se do textu pro svou přílišnou spisovnost. Sem můžeme zařadit např. spojení „Byla sem nastrojená na zahájení školního roku“⁸⁷ (19). Toto spojení je pro styl vyprávění příliš spisovné a formální, navíc v originále nemá oporu. Lépe by bylo použít spojení „na první den ve škole“. Dále jde o slovo „hovořej“⁸⁸ (49), které je ještě navíc opatřeno obecně českou koncovkou, a působí tak velmi podivně. Zajisté by bylo lepší použít sloveso „mluvěj“ nebo „povídaj si“. Také spojení „jako by ten spor chtěla ukončit“⁸⁹ (80) zní příliš formálně a dalo by se nahradit např. „jako by chtěla tu tahanici už skončit“. Spojení „hroznej bol“⁹⁰ na str. 129 se nám také nezdá příliš šťastné, lépe by snad bylo použít běžnějšího výrazu „hrozná bolest“. Na str. 210 si pak „Shug skryla obličej“. Slovo „skrýt“ v tomto kontextu působí nepatřičně.

⁸⁶ V orig. „all right“ (58)

⁸⁷ V orig. „I was all dress for first day.“ (11)

⁸⁸ V orig. „talk“ (43)

⁸⁹ V orig. „sorta end of argument like“ (79)

⁹⁰ V orig. „just being mad, grief“ (131)

Lépe by bylo použít „schovala“ nebo dokonce i „skovala“, jak je toto sloveso hláskově upraveno i jinde v textu (str. 51 a 55).

6.2.4.2 Překladatelské chyby v lexikálním plánu

Na několika místech se překladatel dopustil věcných chyb v lexikální rovině. Hned na str. 17 je překlad dost nepochopitelně upraven. V originále čteme: „And God done fixed her. You can do everything just like you want to and she ain't gonna make you feed it or clothe it.“ (10) V překladu pak: „Bůh jí na život připravil. Můžete dělat všechno podle libosti a vona ani necekne.“ (17) Jde o nepřípustnou úpravu smyslu originálu. Původní význam by měl v překladu znít asi takto: „A Bůh to zařídil, že si s ní můžete dělat co vás napadne a nebude z toho nic co byste musel šatit nebo živit.“

O několik stránek dál si překladatel pravděpodobně dostatečně neověřil význam frázového slovesa: „She clam up. I thank you kindly, she say.“ (16) přeložil jako „Pani mlčí. Moc vám děkuju, řekne nakonec.“ (23). Sloveso „clam up“ znamená sice „ztichnout“, ale také „vylézt“ nebo „vyšplhat“, což zde evidentně dává větší smysl. Pro příslovce „nakonec“ v originále oporu nenajdeme, není tedy důvod se domnívat, že paní předtím mlčela. Správný překlad by tedy měl znít: „Paní vylezla nahoru. Moc vám děkuju, řekla.“

Ve stejné kapitole se pak překladatel nepokusil o překlad slovní hříčky: „We sure do thank you for your hospitality. She laugh again, look at the horses flicking flies off they rump. *Horsepitality*, she say. And I git it and laugh. It feel like to split my face.“ (17) Český překlad zůstává pozadu nejen se slovní hříčkou: „Moc vám teda děkujeme za přístřeší. Zase se zasměje – kouká se, jak si koně ze zadku odháněj mouchy. Jako bysme se s Olivíí schovaly v příjemný stáji. Usmívám se. Je mi moc fajn.“ (24)

Najít přímý ekvivalent pro „horsepitality“ není v češtině možné, pokud se chceme vyhnout nesmyslným složeninám jako „koňmostinnost“ nebo podobným novotvarům. Překladatel se tedy pokusil ji vykompenzovat zmínkou o stáji

Stylistickým oslabením jsou poslední dvě věty, kde za „laugh“ stojí pouhé „usmívám se“ a za „split my face“ „je mi moc fajn“. Tyto dvě věty by se daly sloučit do jedné: „Dojde mi to a směju se, že se mi chce pusa roztrhnout.“

Hned v další kapitole pan ----- skládá poklony Nettii, která je potom předává dál: „She tell me, Your skin. Your hair. Your teefs. He try to give her a compliment, she pass it on to me. After while I git to feeling pretty cute.“ (19) V češtině ovšem místo „Za chvílku se začnu cejtit docela hezká“ najdeme „Za chvíli z toho mám fajn pocit.“ (26)

Doslovného překladu se překladatel dopustil na str. 61, kde originální „You feeling yourself, Miss Celie? Sofia ast.“ (57) přeložil jako „Vy se, pani Celie, cejtíte bejt sama sebou?“, přestože jde o otázku, která vyjadřuje překvapení nad tím, co Celie řekla předtím. Pravý význam je tedy „To myslíte vážně?“ a v češtině se dá vyjádřit např. „Je vám dobře, pani Celie?“ nebo „A jíst vám chutná, pani Celie?“

Na jiném místě překladatel dokonce celou větu vynechal. V originále čteme „Most women with five children look a little peaked, I say to her cross the table hen Shug finish her song. You look like you ready for five more.“ (77) V českém překladu ovšem poslední věta chybí: „Většina ženskejch je po pěti dětech trošku vycmrdlá, říkám jí přes stůl když Shug dozpívala.“ (79)

Na str. 109 jsou „peanuts“ přeloženy jako „chýše“ (109) místo správného „buráky“. Na další straně je změněn význam věty „She just so sweet they call her Shug“ (110), která je přeložena jako „Teprve pozdějc jí začali říkat Shug“ (110). Překladatel zřejmě vypustil poznámku o sladkosti, protože nepřeložené Shug v češtině žádné konotace s cukrem nemá. To ovšem nepovažujeme za správné, kdyby větu přeložil v původním významu „Ale byla tak sladká, že jí začali říkat Shug“, mohl alespoň částečně osvětlit význam toho jména.

Příklad chybné interpretace originálu najdeme na str. 129, kde je špatně vyložen význam věty a podle toho je chybně upraven i význam následující: „Naw you won't. Nobody feel better for killing nothing. They feel *something* is all.“ Celá pasáž v češtině zní: „Ale vůbec ti nebude líp. Nikomu není líp dyž zabije pro nic za nic. Chce to dyžtak aspoň pořádněj důvod.“ (127) Podle našeho názoru

druhá věta má poněkud jiný význam, a to „Nikdo se ještě kvůli žádnému zabíjení necejtil líp.“ A tím se změní i výklad věty následující – „Cejtí aspoň *něco*, ale to je celý.“

Špatný výklad záporné predikace se vyskytl na str. 131, kde Shug komentuje Celiinu postavu: „But you don't have a dress do nothing for you. You not made like no dress pattern, neither.“ Český překlad zní „... ale šaty ti kdovíjak neslušej. Dybys aspoň nosila nějaký pěkný vzory.“ (129) Domníváme se, že význam druhé predikace je poněkud jiný, a to „Ty prostě nejseš na šaty ten správněj typ.“

Nepřesný překlad je pak „asfaltky“ (155) za anglické „paved roads“ (161), což jsou samozřejmě „dlážděné cesty“.

Na str. 180 pak najdeme špatně přeložený idiom „I'm waiting for the feathers to fly“ jako „Čekala sem, až zašustí peří.“ Spojení „feathers fly“ ovšem ve skutečnosti znamená „hodně se hádat“, pokud bychom tedy chtěli vyjádřit českým idiomem, bylo by na místě „pustit se do sebe“ nebo „Čekala sem, až vypukne ten randál“ a podobně.

Na str. 183 je v jediném případě přeloženo jméno Shug Averyové jako „Beruška Averyová“, což může vyvolat pochybnosti o tom, zda jde o stejnou osobu. V celém textu se její jméno sice vyskytuje ve zkrácené podobě „Shug“, ale přesto se domníváme, že plné jméno „Sugar“ není třeba za každou cenu překládat, o to méně, pokud se k takové náhradě překladatel neuchyluje důsledně v celém textu. Na stejné straně pak opět nepochopení předlohy: „You can't go to Memphis. That's all there is to it.“ Druhá věta značí jasné rozhodnutí, které by se dalo česky vyjádřit jako „a hotovo“ nebo „a basta“, ovšem překladatel zvolil zdaleka ne tak autoritativní „O nic víc nejde“ (174), které dost oslabuje původní význam.

Shug a Celie si zdobí svůj nový dům želvami, slony a kachnami a Celie tuto skutečnost nakonec shrnuje: „By the time us finish our house look like it can swim or fly.“ (189). Je zřejmé, že myslí „dům bude vypadat, jako by uměl/mohl plavat nebo létat“, ovšem v českém překladu najdeme poněkud nepochopitelné „Až budem mít náš dům hotovej tak ty kachny uplavou nebo odletěj.“ (180)

Jako poslední můžeme uvést již zmiňovaný příklad ze str. 238: „Love having a grandchild name after him and look so much like him, too.“ Překladatel naprosto nepochopitelně zaměnil „vnuka, který má jeho jméno a je mu tak podobný“ za vnuka, kterému „dal venkovské jméno a taky že mu je tak podobný“ (223).

Naopak správně zhodnotil překladatel situaci na str. 33, kde správně interpretoval „flower sack“ nikoli jako „pytel na květiny“, ale „pytel na mouku“ (40) – anglicky „flour“, jde tedy o záměrně špatný pravopis slova vyplývající z homonymie.

6.2.5 Jevy pragmatické

Z pragmatického hlediska je tento román pro překladatele snadný, neboť se v něm vyskytuje pouze jedno místo, které si vyžaduje překladatelovu pozornost.

Ke konci románu je Celií naznačeno, že nemluví správně a že by svůj projev mohla zlepšit: „She say US not so hot. ... You say US where most folks say WE, she say“ (194). Jelikož v češtině takovouto chybu nelze reálně udělat, je třeba nahradit ji nějakou jinou, aby funkce v textu byla zachována, tedy aby chyba ukazovala na nevzdělanost mluvčího. Překladatel zvolil slovesný tvar „pudem“ – „Tvrdí, že já říkám pudem ale většina lidí řekne půjdeme...“ (184) Tato volba je podle našeho názoru vyhovující.

6.2.5.1 Dovysvětlování – přidávání významů

Příklad dovysvětlování najdeme na str. 176, kde se Shug se Celií baví o tom, že Bůh je „to“, tedy ani muž ani žena. Celié se ptá: „It? I ast.“ V češtině je ovšem: „Tomu? Copak pro tebe je Bůh To? divila sem se.“ (168) Druhá otázka je naprosto zbytečná a dodává význam, který v originále není.

Závěr

Ve své diplomové práci se zabýváme problematikou překladu černošské angličtiny a hledání jejího funkčního ekvivalentu v češtině.

Teoretické poznatky o černošské angličtině, obecné češtině a funkčně stylové ekvivalenci jsme aplikovali při praktické analýze románu Alice Walkerové *The Color Purple (Barva nachu)*.

V naší práci vycházíme z principů funkčně stylové ekvivalence, kdy je pro překladatele cílem převést invariantní informaci textu (tzn. nejen jeho denotační, ale i konotační a estetické hodnoty) pomocí cílového jazyka.

Nespisovné útvary využívající obecně českých prvků a lexikální expresivity jsou v současnosti nejčastějším překladatelským postupem při překladu regionálních dialektů a sociolektů. V této práci jsme se zaměřili na hodnocení překladu z hlediska funkční stylové ekvivalence, ale i z hlediska konzistentnosti využití jednotlivých nespisovných prvků.

Při překladu románu *Barva nachu* byl využit právě takový nespisovný jazykový útvar, který mírou své expresivity plně odpovídá originálnímu textu. Stejně jako v originále využívá autorka velmi důsledně prvků černošské angličtiny, dodržuje též překlad nastavenou míru nespisovnosti, při čemž využívá důsledně obecně českých hláskových a morfologických prvků. Je samozřejmé, že konkrétní jevy obou sociolektů si přímo neodpovídají, protože to rozdíly v jazykových systémech nedovolují. Čeština využívá v překladu nejen jevů morfologických, ale také hláskoslovných, syntaktických a lexikálních. Přesto jsou oba útvary funkčně ekvivalentní, neboť vyjadřují shodně nízkou úroveň vzdělání mluvčího.

Originál má dvě stylové roviny, už zmíněnou černošskou angličtinu a standardní angličtinu. Toto rozdělení je i v překladu zachováno, kdy pro překlad standardní angličtiny je použito spisovné češtiny. V promluvách substandardních však překladatel vyděluje mluvu určitých mluvčích, pro něž využívá spisovné češtiny, aniž by k tomu byl v originále dán podklad.

Nespisovné prvky jsou v jak v textu originálu, tak v překladu využívány konzistentně, až na výjimky, které považujeme za nedopatření. V drtivé většině se jedná o obecně české hláskové a morfologické prvky, dále pak jednoduchá a stereotypní syntax a využití krátkých vět spíše než dlouhých souvětí. V textu jsou využity nejen obecně české prvky, ale porušována jsou i pravidla pro interpunkci, která v textu téměř chybí. Čárky jsou do vět vkládány náhodně, stejně jako v originále. K uvození přímých řečí se neuzívá uvozovek, pouze na některých místech (tam, kde by mohlo dojít k zastření smyslu) je začátek nové promluvy naznačen velkým písmenem, což opět odpovídá originálu.

V překladu se jistá míra expresivity originálu přenáší z gramatického do lexikálního plánu, což považujeme za adekvátní, neboť v češtině by bylo obtížné dosáhnout takové míry expresivity pouze volbou hláskových a morfologických prostředků. Celkově je podle našeho názoru míra expresivity zachována.

Zdařilost překladu poněkud narušují mnohdy zbytečné překladatelské chyby v lexikálním plánu. Tyto chyby převážně pramení z nepochopení předlohy a nedostatečného ověření významu originálního textu. Přesto bychom překlad jako celek označili za adekvátní, neboť je funkčně ekvivalentní variantou originálu.

Seznam použité literatury primární

Walker, A.: *The Color Purple*. London, Phoenix 2004.

Walker, A.: *Barva nachu*. 1. vyd. Praha, Argo 2001.

Seznam použité literatury sekundární

Bláha, O.: *Funkční stratifikace češtiny*. 1. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2009.

Dillard, J. L.: *Black English: It's History and Usage in the United States*. 1. vyd. New York, Random House 1972.

Hausenblas, K.: *Výstavba jazykových projevů a styl*. 1.vyd. Praha, 1972.

Hrdlička, M.: *Literární překlad a komunikace*. 1.vyd. Praha, ISV nakladatelství 2003.

Hrdlička, M.: *Translatologický slovník*. 1. vyd. Praha – Bratislava, JTP 1998.

Hrdlička, M. – Stehnová, Z.: K teorii ekvivalence. In: *AUC Philologica 4-5, Slavica Pragensia XXIII*, 1980. s. 103-118.

Chloupek, J, a kol.: *Stylistika češtiny*. 1, vyd. Praha, SPN 1991.

Knittlová, D. a kol.: *Překlad a překládání*. 1. vyd. Olomouc, Univerzita Palackého 2010.

Koževniková, K.: Stylová diference prostředků běžně mluveného jazyka jako problém překladatelský. *Naše řeč* 62, 1979, s. 113-120.

Kufnerová, Z.: *Překládání a čeština*. Dotisk 1. vyd. Jinočany, H&H 2003.

Levý, J.: *Umění překladau*. 1.vyd. Praha, ČS spisovatel 1963.

Mounin, G.: *Teoretické problémy překladau*. 1. vyd. Praha, Karolinum 1999.

- Nedvědová, M. a kol.: Obecná čeština v překladu. *Naše řeč* 64, 1981. s. 64-76.
- Sgall, P. – Hronek, J.: *Čeština bez příkras*. 1. vyd. Jinočany, H & H 1992.
- Utěšený, S.: Hanáctina v dopisech bavorského sedláka? *Naše řeč* 51, č.3 1968. s. 165-170.
- Utěšený, S.: K obrazu běžné mluvy v dnešním uměleckém překladu. *Naše řeč* 66, 1983. s. 22-34.
- Vilikovský, J.: *Překlad jako tvorba*. 1. vyd. Praha, Ivo Železný 2002.
- Zábrana, J.: Millerova harlemská balada a jak jsem ji překládal. *Prezident Krokadýlů*. 2 vyd. Praha, Odeon 1990. s. 219-229.

Internetové zdroje:

- Fasold, R. W.: Tense and the Form Be in Black English. *Language* 45, 1969, č.4. s. 763-776. Dostupné z WWW http://idiom.ucsd.edu/~bakovic/camba_files/misc/ll/fasold-be.pdf [cit. 17.7.2010]
- Holm, J.: Variability of the Copula in Black English and it's Creole Kin. *American Speech* 59, 1984. s. 291-309. Dostupné z WWW <http://www.jstor.org/stable/454782> [cit. 17.7.2010]
- Myhill, John: The Rise of Be as an Aspect Marker in Black English Vernacular. In: *American Speech* 63, (1988), č. 4, s. 304-325. Dostupné z WWW <http://www.jstor.org> [cit. 17.7.2010]
- Poplack, S. - Tagliamonte, S.: There's no tense like the present: Verbal -s inflection in early Black English. *Language Variation and Change* 1, 1989. s. 47-84.- 1989. Dostupné z WWW <http://www.jstor.org> [cit. 17.7.2010]

Anotace

Příjmení a jméno autora: Věra Petrášová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého

Název práce: Literární stylizace černošské angličtiny a její funkčně ekvivalentní překlad (na materiálu prózy Alice Walkerové *The Color purple*, *Barva nachu*)

Počet znaků: 111 795

Počet příloh: 2

Počet titulů použité literatury: 24

Klíčová slova: Alice Walkerová, *The Color Purple*, *Barva nachu*, černošská angličtina, obecná čeština, sociolekt, funkční stylová ekvivalence, překlad

Krátká a výstižná charakteristika práce:

Diplomová práce se v teoretické části zabývá problematikou překladu dialektů a sociolektů z angličtiny do češtiny z hlediska funkční stylové ekvivalence. Shrnuje základní translatologické teze o funkční stylové ekvivalenci a postupy, jimiž lze uspokojivé ekvivalentnosti v překladu dosáhnout. Blíže se zaměřuje na strukturu černošské angličtiny a využití obecné češtiny při jejím překladu.

V praktické části je pak z tohoto hlediska hodnocen překlad románu Alice Walkerové *The Color Purple* (*Barva nachu*).

Přílohy

Příloha 1 - Jevy ortografické	
cuss (4)	nadávala (12)
embroder (15)	vyšila (23)
bidniss (15)	nic není (22)
tension (18)	upozornit (25)
newmonia (20)	zápal plic (27)
specs (36)	nejspíš (43)
two berculosis (42)	tubera (48)

Příloha 2 - Zjednodušování konsonantických skupin	
cause (7)	protože (15)
bout (8)	na (16)
nuff (16)	vážně (23)
thout (16)	bez (23)
miration (19)	obdivovat (26)
stead (101)	místo (102)